

**Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія**

СИВАК Владислав Володимирович

**НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЗОРОСТІ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ
НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ**

спеціальність 072 Фінанси, банківська справа та страхування
освітньо-професійна (наукова) програма «Фінанси»

випускна кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «магістр»

Виконав студент
групи ФФм-11
Сивак Владислав Володимирович

підпис

Науковий керівник:
к.е.н. Коломийчук Н.

підпис

Випускну кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__» _____ 20__ р.
Завідувач кафедри

підпис

Тернопіль – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОЗОРОСТІ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ.....	6
1.1. Прозорість бюджетного процесу, як ключова умова розвитку демократичної держави.....	6
1.2. Інструменти забезпечення прозорості на стадії планування та виконання місцевих бюджетів.....	12
1.3. Визначення та групування інформації, яка підлягає оприлюдненню в період воєнного стану.....	19
Висновки до розділу 1.....	23
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ПРОЗОРОСТІ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ НА РІВНІ МІСЬКОЇ ГРОМАДИ.....	25
2.1. Національне та міжнародне законодавство щодо бюджетної прозорості... ..	25
2.2. Оцінка стану прозорості бюджетного процесу на місцевому рівні.....	30
2.3. Зарубіжна практика досягнення відкритості та прозорості бюджетів.....	35
Висновки до розділу 2.....	42
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОЗОРОСТІ НА РІВНІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....	44
3.1. Досягнення балансу між забезпеченням суспільного інтересу та національної безпеки при оприлюдненні бюджетних даних під час війни.....	44
3.2. Напрями покращення прозорості інформації щодо виконання місцевих бюджетів.....	49
Висновки до розділу 3.....	55
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59

ВСТУП

Актуальність теми. Відкритість та прозорість у діяльності різних суб'єктів є передумовою довіри та побудови міцної та плідної співпраці. Якщо такими суб'єктами є влада та суспільство, то зазначені характеристики є невід'ємною складовою для створення демократичної держави з успішним майбутнім.

В Україні процес збільшення відкритості, прозорості та залучення громадян до прийняття важливих рішень на державному та місцевих рівнях, розпочався ще з 1990-х років, який до сьогодні набув достатнього вже рівня, однак сучасні реалії спонукають до пошуку нових підходів до забезпечення прозорості.

Після початку повномасштабної збройної російської агресії Україні у великих обсягах надається міжнародна фінансова підтримка, що є підставою для посилення громадського моніторингу та контролю за бюджетним процесом, однак з урахуванням нових принципів прозорості інформації і, одночасно, безпечності для інтересів держави.

Крім цього, післявоєнна відбудова регіонів країни, яка обов'язково в найближчому майбутньому розпочнеться після нашої перемоги, вже зараз ставить перед Урядом нові виклики та відкриває великі можливості. Для цього періоду поняття «прозорість» матиме вирішальне значення та займатиме центральне місце в стратегії відновлення економіки держави, зокрема, для ефективного використання ресурсів та побудови довіри громадян до влади.

Тому важливим є дослідження теоретичних основ щодо прозорості бюджетного процесу на місцевому рівні та аспектів, які необхідно врахувати у розробці напрямів її забезпечення з урахуванням сучасних викликів.

Питання щодо підвищення прозорості бюджетного процесу та відкритості даних вивчали: С. Гасанов, В. Кудряшов, О. Кириленко, Т. Куценко, П. Латковський, Дж. Альт та Д. Лассен, Ле Бланк, Дж. Франке та інші вчені.

Мета роботи – вивчення основних засад прозорості бюджетного процесу на місцевому рівні та визначення напрямів її забезпечення в умовах воєнного стану.

Досягнення поставленої мети можливо реалізувати за допомогою вирішення таких **завдань**:

- розкрити сутність прозорості бюджетного процесу та її призначення в умовах розвитку демократичної держави;
- визначити інструменти забезпечення прозорості на стадії планування та виконання місцевих бюджетів;
- вивчити підходи до групування інформації, яка підлягає оприлюдненню в період воєнного стану;
- співставити національне та міжнародне законодавство щодо бюджетної прозорості;
- оцінити стан прозорості бюджетного процесу на місцевому рівні;
- проаналізувати зарубіжну практику досягнення прозорості бюджетів;
- окреслити особливості досягнення балансу між забезпеченням суспільного інтересу та національної безпеки при оприлюдненні даних під час війни;
- розробити напрями підвищення прозорості інформації щодо виконання місцевих бюджетів.

Об'єкт дослідження – процес виконання місцевих бюджетів.

Предмет дослідження – забезпечення прозорості під час виконання бюджетів на місцевому рівні.

Методи дослідження. Використання загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання забезпечило проведення аналізу та оцінки стану прозорості бюджетного процесу на місцевому рівні. За допомогою статистичних та аналітичних методів здійснено обробку даних стосовно динаміки показнику індексу відкритості бюджету України. Використано метод системного підходу для аналізу залучення суспільства у бюджетний процес; емпіричний методи – для порівняння національної практики забезпечення прозорості з міжнародною.

Інформаційною базою дослідження стали: нормативно-правові документи, зокрема, Бюджетний кодекс України, закони України, укази Президента України, постанови Верховної Ради України, розпорядження Кабінету Міністрів України, рішення органів місцевого самоврядування, інші нормативні документи; матеріали Міжнародного бюджетного партнерства; теоретичні праці вітчизняних та зарубіжних вчених, статистичні дані та Інтернет-джерела.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати дослідження рекомендовано застосувати у практичній діяльності органів місцевого самоврядування при організації взаємодії з представниками громадськості та оприлюднення відкритих даних, а також Уряду при розробці плану заходів із впровадження Ініціативи прозорості бюджетного процесу.

Наукову новизну полягає у розробці напрямів підвищення прозорості діяльності місцевої влади та покращення взаємодії її із суспільством в частині вирішення питань бюджетного процесу, а саме: налагодження зворотного зв'язку від громадян; покращення обміну документами та звітами; відновлення проведення відкритих засідань, сесії запитань і відповідей; виховання культури прозорості; своєчасні та регулярні оновлення інформації; розширення переліку відкритих даних. Запропоноване сприятиме залученню громадян у вирішення питань, що стосуються розпорядження бюджетними коштами.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення та результати дослідження обговорювалися на наукових семінарах кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ та опубліковані у збірниках наукових праць кафедри: «**Сутність бюджетного процесу**» та «**Бюджет участі як інструмент залучення громадян до бюджетного процесу**».

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 65 сторінок, з яких 50 сторінок – основна частина. Список використаних джерел містить 61 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОЗОРОСТІ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ

1.1. Прозорість бюджетного процесу, як ключова умова розвитку демократичної держави

Прозорість інформації в процесі виконання бюджету є необхідною умовою для розвитку демократичної держави, адже вона підвищує довіру суспільства до органів влади, дозволяє громадянам зрозуміти, що сплачені ними податки використано державою для підвищення якості суспільних благ. Для визначення шляхів підвищення прозорості необхідним є дослідити її сутність, призначення та роль для економічного розвитку країни. Проблематика прозорості бюджетного процесу постійно вивчається, адже під впливом різних факторів неможливо обрати єдині шляхи та інструменти для її забезпечення.

Бюджетний процес складається з багатьох етапів та представляє собою певний цикл від складання до контролю за виконанням бюджетного законодавства. Відповідно до частини 1 статті 2 Бюджетного кодексу України (далі – БКУ), бюджетним процесом є регламентований законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства [1].

Прозорість важлива на кожному етапі бюджетного процесу, адже не розкриваючи певну інформацію на одному з етапів, неможливо забезпечити достатню відкритість процесу у подальшому.

Сутність та складові прозорості бюджетного процесу з урахуванням кращих міжнародних практик вивчала О. Кириленко, розкриваючи найсуттєвіші проблеми сфері прозорості виконання бюджетів та підкреслюючи важливість бюджетної прозорості, як передумову успішності реформи бюджетної децентралізації, що

спрямована на зміцнення фінансової бази місцевих бюджетів [2, с. 81]. Вчена наголосила на позитивному впливі на підвищення прозорості бюджетного процесу шляхом розроблення та оприлюднення громадських бюджетів, а також висвітлила вектори розвитку форм участі громадян у бюджетному процесі [2, с. 82].

Дослідження політики відкритості та прозорості використання бюджетних коштів проводив П. Латковський [3, с. 67], який аналізував недоліки й переваги інтегрованої інформаційно-аналітичної системи «Прозорий бюджет», за допомогою якої можна бути поінформованим про обсяги фінансування місцевих бюджетів та напрями витрачання фінансових ресурсів.

Підходи до оцінки відкритості та прозорості бюджетного процесу в секторі оборони та безпеки проаналізував І. Лютий [4, с. 101]. Автор наголосив на необхідності впровадження механізмів бюджетного нагляду, стандартів бюджетної прозорості в період воєнного стану, зокрема, відкритості та прозорості фінансової звітності бюджетних установ.

Водночас, вчені С. Шульц, І. Білик та Г. Капленко обґрунтували, що прозорість влади є фундаментальним принципом реалізації владних повноважень на місцевому рівні, що є вкрай важливим для відновлення економіки країни після війни, оскільки прозорість управління сприятиме підвищенню продуктивної спроможності територіальних громад [5, с. 394]. Автори висвітлили особливості міжнародної практики щодо оцінки прозорості влади, зокрема із використанням методологічного підходу до розрахунку індексу прозорості міст, а також перевірили гіпотези стосовно наявності взаємозв'язку між рівнем прозорості влади та повнотою сплати податків (на доходи фізичних осіб та місцевих податків і зборів) [5, с. 394].

Отже, аналіз наукової літератури свідчить про широкий інтерес вчених до проблематики прозорості бюджетного процесу, однак в умовах сучасності існує необхідність у поглибленні її вивчення.

Органи місцевого самоврядування здійснюють свою діяльність, керуючись нормами Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [6], в якому визначено, що одним із принципів реалізації місцевого врядування є підзвітність та відповідальність перед територіальними громадами посадових осіб громади.

Відповідно до статті 7 БКУ під принципом публічності та прозорості розуміється здійснення інформованості громадян з питань реалізації бюджетної політики, виконання бюджетного процесу (зокрема, складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів), а також реалізації контролю за виконанням бюджетів різних рівнів [1].

Прозорість бюджету дозволяє громадськості, яка представляє інтереси населення, розуміти складність бюджетних рішень, вносити пропозиції, що можуть бути враховані в процесі прийняття таких рішень та впливати на органи влади, захищаючи свої громадянські права. Крім цього, прозорість дозволяє відслідковувати якість бюджетних рішень та відстежувати їх виконання, а також сприяє поліпшенню соціальної політики і визначенню напрямів видатків, що здійснюються за рахунок коштів бюджету.

Одним із умов досягнення прозорості є відкриті дані для громадян, тобто інформація про використання публічних коштів і виконання бюджетів, тарифи на комунальні послуги, результати розгляду електронних петицій та інше. Використовуючи таку інформацію влада створює корисні сервіси, наприклад, графік руху громадського транспорту, наявність ліків у лікарнях тощо. Наявність цих даних показує ефективність роботи місцевої влади. Розвиток інформаційних технологій спрощує та дозволяє забезпечити відкритість досить широкого спектру даних, в яких може бути зацікавлене суспільство. Цифрові дані роблять можливим автоматизований аналіз та відстеження інформації.

Політика відкритих даних передбачає оприлюднення інформації, наприклад, дані про діяльність підприємства, його фінансову звітність оприлюднюються у відкритому доступі та можуть бути переглянутими будь-якими зацікавленими

особами. При цьому не потрібно подавати спеціальних заявок, пояснювати причину запитування, очікувати на схвалення уповноваженими особами, оплачувати послуги з надання запитаної інформації тощо. Доступність наборів відкритих даних полегшує проведення аналізу даних, виявлення закономірностей та взаємозв'язків, що може бути корисним для громадськості.

Слід зазначити, що з початком введення воєнного стану, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [7], в країні було закрито доступ до багатьох даних, в тому числі й тих, що стосуються діяльності місцевої влади. Однак з часом, протягом 2022 року, територіальні громади почали відновлювати інструменти, за допомогою яких забезпечується відкритість і прозорість перед громадськістю. Проте, суттєвий дисбаланс між закритими та відкритими даними зберігається й донині, але важливо розуміти, що низький рівень прозорості не завжди є показником недоброчесності або ж корупції. Хоча у засобах масової інформації висвітлюються непоодинокі випадки, що свідчать про зловживання деякими управлінцями таким становищем, наприклад, проведення закритих засідань, на яких приймаються нечесні рішення про видачу земельних ділянок, розподілення гуманітарної допомоги з розкраданням.

Крім цього під час війни Україна отримує значну міжнародну підтримку, зокрема, у вигляді фінансування, тому відкритість інформації про розпорядження цією підтримкою є важливим для збереження довіри від західних партнерів та подальшої підтримки України. Для потенційних інвесторів та кредиторів важливо розуміти як живуть і планують розвиватися українські громади у воєнний та післявоєнний період.

В умовах війни піднімати проблему збільшення прозорості інформації слід досить обачливо та враховувати, що будь-яку інформацію може використати ворог проти населення та держави. Однак суспільство працює, платить податки, тому хоче бути усвідомленим на які цілі йдуть гроші, які рішення приймаються, на

скільки вони є корисними для розвитку громад та для збройних сил країни, завдяки яким з кожним днем наближається перемога.

Отже, основними завданнями забезпечення прозорості є такі [8]: □

- аналіз та зіставлення даних про управління бюджетними коштами на кожній стадії бюджетного процесу;
- створення умов для залучення громадськості до бюджетного процесу;
- посилення відповідальності місцевої влади за належне інформування громадськості та використання бюджетних коштів;
- підвищення ефективності здійснення бюджетних видатків завдяки аналізу їх доцільності та результативності;
- задоволення прав громадян на отримання інформації про використання бюджетних коштів;
- налагодження діалогу та взаємодії між владою та громадськістю стосовно управління публічними коштами;
- підвищення підзвітності та відповідальності влади за управління бюджетними ресурсами.

За результатами описаних вище умов та інструментів прозорості можна представити модель забезпечення прозорості бюджету, реалізація якої передбачає конкретний результат взаємодії органів влади та суспільства (рис. 1.1).

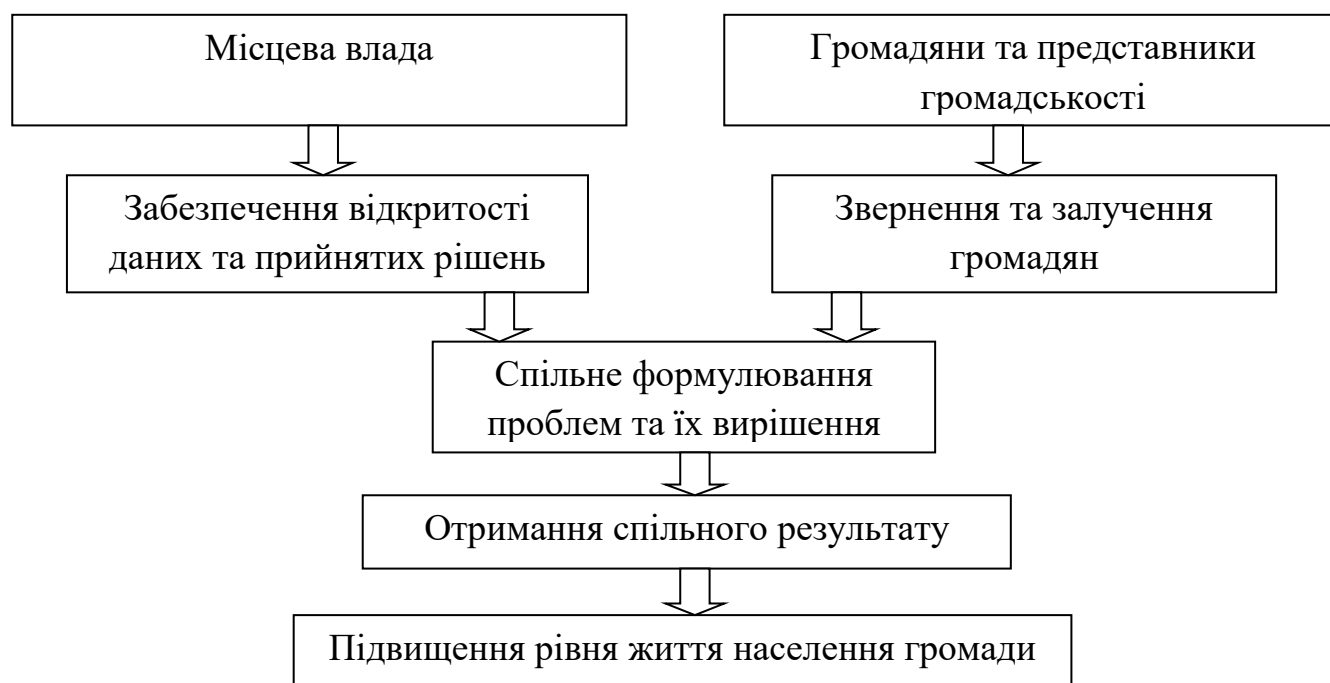

Рис. 1.1. Модель прозорості бюджетного процесу на місцевому рівні*

*Джерело: складено автором.

Як видно з рисунку, основними умовами для забезпечення прозорості є відкритість та доступність даних, цінних і корисних для громадян та представників громадськості. Володіння інформацією та результатами діяльності влади відкриває перед громадянами проблеми та питання, які необхідно вирішити для покращення життя громадян та соціально-економічного розвитку.

Отже, під поняттям «прозорість бюджетного процесу» слід розуміти інформованість громадян з питань складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також реалізації контролю на кожній із цих стадій. Важливою умовою забезпечення прозорості бюджетного процесу є відкритість даних, яка дозволяє розпоряджатися інформацією без певних обмежень в часі та обсязі. Аналіз основних завдань забезпечення прозорості дозволив побудувати модель, на якій зображена взаємодія органів влади та громадян та результати від забезпечення прозорості даних, а саме:

формулювання та вирішення спільних проблем громади, що сприятиме значному покращенню життя населення.

1.2. Інструменти забезпечення прозорості на стадії планування та виконання місцевих бюджетів

Відкритість бюджетного процесу, яка є гарантом прозорості діяльності органів влади, забезпечується за допомогою певних інструментів, що дозволяють отримувати доступ до необхідної інформації. Розвиток цифровізації та впровадження її в усі сфери економіки пропонує застосовувати різноманітні інструменти прозорості інформації про бюджетний процес, які різняться переважно залежно від етапу (складання, затвердження, виконання бюджету, звітування тощо).

Україна має певний досвід впровадження інструментів прозорості бюджету. однак враховуючи, що розвиток технологій не зупиняється, так само, як і трансформуються інтереси суспільства, слід наявні інструменти з метою розробки пропозицій щодо їх удосконалення.

Дослідженням інструментів забезпечення прозорості бюджетного процесу приділяли увагу О. Сердюк, О. Денисенко, Т. Тернова, розглядаючи цифрові інструменти забезпечення прозорості та відкритості діяльності органів влади [9, с. 26]. Вчені підкреслювали, що одним із сучасних трендів є впровадження в діяльність органів влади цифровізації та обґрунтовують кроки нарощення цифрового потенціалу територіальних громад, які стануть передумовою підвищення результативності та ефективності діяльності влади [9, с. 28].

Розглядаючи сучасні інструменти аналітики бюджетних даних, В. Мазярчук підкреслює, що одним з важливих аспектів є ефективне управління публічними фінансами, в тому числі коштами, які надходять Україні для відбудови населених пунктів, постраждалих внаслідок бойових дій [10].

Україна має розвивати та покращувати відкриття інформації про публічні фінанси.

Переваги та недоліки оприлюднення фінансової інформації на веб-сайтах показав у своїй праці О. Жабинець, який запропонував заходи з покращення інформаційної публічності та прозорості бюджетного процесу на рівні місцевих бюджетів, зокрема шляхом: запровадження стандартів для оприлюднення інформації; посилення відповідальності органів влади за відсутність інформації, яка підлягає оприлюдненню; застосування штрафних санкцій у випадках порушення вимог законодавства [11 с. 50].

На сьогодні стрімко розвивається застосування інформаційних технологій та впровадження їх у діяльність органів влади.

Інструментами забезпечення прозорості інформації про бюджетний процес може бути «жива» комунікація, тобто через особисте спілкування із зацікавленими особами, громадянами, або з використанням цифрових технологій (отримання інформації в електронному вигляді, он-лайн участь у засіданнях представників влади тощо).

На сьогодні основним інструментом є відкритість інформації із застосуванням інформаційних технологій. Забезпечення прозорості інформації про бюджетний процес доцільно розглянути на стадії планування показників бюджету, виконання бюджету та звітування про результати його виконання (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Сучасні інструменти забезпечення прозорості бюджетного процесу*

Найменування	Спосіб реалізації	Приклад
1. Планування бюджетних показників		
Консультації з громадськістю	Громадське обговорення (конференції, слухання, збори, зустрічі та бесіди, відеоконференції). Електронні консультації з громадськістю	Бюджет участі
2. Виконання бюджету		
Інформування про операції з бюджетними коштами	Відображення інформації про взяття бюджетних зобов'язань та проведення платіжних операцій	Бюджет для громадян
	Інформація про укладені договори про закупівлю товарів, робіт і послуг за бюджетні кошти	Система електронних закупівель Prozorro
3. Звітування про результати		
Представлення звітів	Проведення відкритих засідань профільних комісій органів влади, круглого столу, громадських слухань	Публічний звіт Голови Казначейства про підсумки діяльності, звіт міського голови про виконання місцевого бюджету

*Джерело: складено на підставі даних [12; 13; 14; 15].

Як видно з таблиці, інструменти забезпечення прозорості інформації про бюджетний процес можна поділити за стадіями його виконання. Прикладом реалізації таких інструментів є програмне забезпечення, яке використовується для відображення інформації або для реалізації права громадянина на участь у бюджетному процесі. З метою детального вивчення інструментів забезпечення прозорості слід розглянути особливості кожного прикладу.

1. Бюджет участі – процес, за допомогою якого кожен громадянин може взяти участь у розподілі коштів місцевого бюджету шляхом створення власних проектів, які передбачають покращення населеного пункту (територіальної громади). Крім цього, кожен житель має можливість взяти участь у конкурсі щодо реалізації проекту шляхом подання заявки через електронний ресурс та відстежувати долю свого проекту також в он-лайн режимі [12]. Територіальна

громада може затвердити Положення про бюджет участі (громадський бюджет), в якому визначити основні засади процесу взаємодії органу місцевого самоврядування та мешканців громади щодо впровадження інноваційних механізмів залучення громадськості до розподілу коштів бюджету територіальної громади, в тому числі: порядок подання, розгляду проектних пропозицій; голосування за проекти та реалізацію [16].

За результатами голосування за проект, представлений у загальному доступі місцева влада приймає рішення реалізувати за рахунок місцевого бюджету проекти, що набрали найбільшу кількість голосів (рис. 1.2).

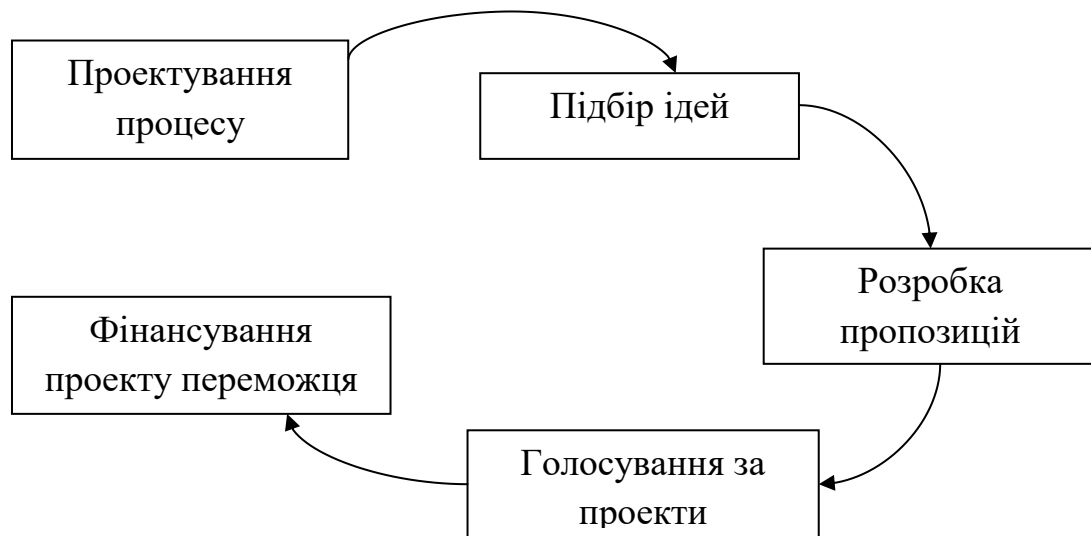

Рис. 1.2. Процес реалізації бюджету участі на місцевому рівні*

*Джерело: складено автором.

Процес від проектування ідеї до її реалізації, як відображено на рисунку, повинен відбуватися відкрито, з максимальною участю зацікавлених осіб. До участі можуть подаватися проекти щодо: озеленення міста, освіти, благоустрою вулиць (заміни покриття на тротуарах, пішохідних доріжках тощо).

2. Бюджет для громадян – це офіційний державний портал, призначенням якого є інформування громадськості про основні цілі, завдання та напрями бюджетної політики в Україні. Офіційною сторінкою бюджету для громадян є

Відкритий бюджет (англ. Open budget), який належить до однієї з кращих міжнародних практик та входить до складу інформаційно-аналітичної системи «Прозорий бюджет» (платформа відкритих даних у сфері публічних фінансів Є-data), яка дозволяє вивчати, аналізувати та контролювати використання публічних коштів [13].

Так, портал Єдиний веб-портал використання публічних коштів Є-data (e-data.gov.ua), який почав працювати 15.09.2015 року. Щомісяця на основі даних платформи Є-data публікуються матеріалів: звіти, розслідування, аналітичні статті.

За інформацією Міністерства фінансів України протягом 8 років (2015–2023) роботи платформи Є-data послугами порталів відкритих даних скористалися 18,3 млн разів [17]. За весь цей час:

- створено і підписано 84 млн документів (договори, акти, звіти);
- проведено 248 млн трансакцій на загальну суму понад 23 трлн грн;
- зареєстровано більше 36 тис. розпорядників та одержувачів бюджетних коштів усіх рівнів;
- сформовано 14 тис. паспортів бюджетних програм й оприлюднено 2,6 тис. звітів про їх виконання.

Є-data об'єднує три ключові портали відкритих даних: Spending.gov.ua, Proifi.gov.ua, Openbudget.gov.ua, BOOST-аналіз.

Вебпортал Open budget створено у 2018 році за ініціативою Міністерства фінансів України та на виконання вимог, визначених у Концепції створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи «Прозорий бюджет» [18].

На вебпорталі Open budget у вигляді табличних даних та графіків доступні дані: щодо структури бюджетної системи України; інформація про бюджетний процес та його учасників; перелік розпорядників та одержувачів бюджетних коштів; проектні показники та показники виконання державного бюджету і місцевих бюджетів; інформація про стан боргу за видами бюджету.

Крім цього, на вебпорталі розміщено такі інструменти:

- BOOST-аналіз – дозволяє проводити аналіз бюджетів усіх рівнів у розрізі доходів, видатків, кредитування та фінансування за допомогою аналізу таблиць. Це корисний інструмент та цінний матеріал для проведення різних досліджень.

- Spending – надає інформацію про використання коштів державного та місцевих бюджетів;

- Proifi – представляє реєстр проектів, що реалізуються шляхом залученням коштів від міжнародних фінансових організацій.

3. Електронна система публічних закупівель Prozorro – онлайн-платформа, яка містить повну інформацію про укладені договори розпорядників та одержувачів бюджетних коштів, а також інших установ та організацій, які використовують публічні кошти. Дозволяє відстежувати обсяги та напрями використання бюджетних коштів в розрізі розпорядників бюджетних коштів.

4. Публічне звітування головних розпорядників передбачає представлення інформації про використання коштів державного та місцевого бюджетів у присутності журналістів, депутатів місцевих рад, науковців, представників громадських організацій та інших зацікавлених осіб.

Прикладом може бути представлення Публічного звіту Голови Державної казначейської служби України про виконання державного та місцевих бюджетів або голови міської ради.

Для кожного інструменту забезпечення прозорості важлива якість інформації, адже тільки за таких умов відкриті дані будуть корисними. Оцінку якості інформації будь-якого вебпорталу можна за допомогою контент-аналізу за такими критеріями:

- повнота – наявність всієї необхідної інформації, що вимагається законодавством;

- актуальність – дані повинні бути оновленими, не застарілими та актуальними за конкретний період часу;

- швидкість доступу – функціональні можливості вебпорталу відкритих даних повинні дозволяти здійснювати пошук необхідності інформації, інтерфейс вебсайту має бути зрозумілим для користувача;

- достовірність – інформація повинна ґрунтуватися на офіційних даних, бути правильною та підтвердженою;

- співставність – інформація має бути співставною за різні періоди часу (місяць, рік, квартал), бути повною за окремий період.

На сьогодні розвиток та удосконалення цифрових рішень дозволяє оперувати великими обсягами даних за допомогою модулів аналітики. Застосування модулів аналітики дозволяє прогнозувати, виявляти тенденції, що є корисним для прийняття обґрунтованих рішень стосовно оптимізації використання коштів.

Прикладом модуля є ВІ Prozorro [19], що використовується для відображення інформації про публічні закупівлі. Проте розробникам ще необхідно працювати над удосконаленням цього модулю з метою пришвидшення доступу до даних, спрощення та підвищення зрозумілості інтерфейсу, використання якого дозволить користувачам отримати достовірні дані про бюджетні кошти для аналізу.

Отже, аналіз інструментів забезпечення прозорості інформації свідчить про їх різноманітність на різних стадіях бюджетного процесу. Основними з них є: бюджет участі, бюджет для громадян, електронна система закупівель Prozorro та публічне звітування. Відкрита інформація повинна відповідати критеріям якості, адже лише за таких умов вона є корисною, а прозорість – доцільною. Наголошено, що застосування модулів аналітики є перспективним напрямом у розвитку інструментів прозорості, проте вони потребують удосконалення в частині підвищення зрозумілості функцій для користувачів.

1.3. Визначення та групування інформації, яка підлягає оприлюдненню в період воєнного стану

Для забезпечення прозорості діяльності місцевих органів влади необхідним є чітке визначення переліку даних, який які підлягають висвітленню. Користувачі інформації, зокрема громадяни та представники громадськості, в свою чергу повинні бути ознайомлені з таким переліком інформації для того щоб знати запит на отримання якої інформації можна формулювати. Прозорість бюджетного процесу повинна передбачати висвітлення даних про формування та використання бюджетних коштів.

Дані, прозорість яких є необхідною, повинні формувати повне уявлення громадянина про бюджетний процес.

Концептуальні засади та практичні рекомендації що прозорості використання публічних коштів у своїй праці висвітлював І. Школьник, який зазначав перелік даних, що слід розкривати щоб зменшити корупційність, а також наводив рекомендації стосовно покращення доступу до даних [20, с. 15–16].

Розглядаючи необхідність підвищення прозорості використання публічних коштів О. Кириленко та О. Жадан виявили недоліки у застосуванні порядку розміщення обґрунтування закупівель та довели важливість оприлюднення обґрунтування для всіх видів закупівель незалежно від їх очікуваної вартості, що здатне посилити відповідальність розпорядників та одержувачів бюджетних коштів [21, с. 24].

Важливим є закріплення переліку даних, які повинні бути відкритими, у нормативних документах.

Так, Законом України «Про доступ до публічної інформації» [22] визначено, що одним із принципів забезпечення доступу до публічної інформації є прозорість та відкритість діяльності суб'єктів владних повноважень. публічною інформацією у формі відкритих даних вважається інформація у форматі, що дозволяє

здійснювати її автоматизоване оброблення, надає вільний та безоплатний доступ та подальше її використання [22].

На підставі вимог норм Закону України «Про доступ до публічної інформації» [22] у 2015 році постановою Кабінету Міністрів України було затверджено Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних [23] (далі – Положення про набори даних), в якому надано завдання Державному агентству з питань електронного урядування забезпечити належне функціонування Єдиного державного веб-порталу відкритих даних [24].

Також зазначеним Положенням про набори даних передбачено залучення інститутів громадянського суспільства та представників громадськості до періодичного моніторингу стану оприлюднення та оновлення наборів даних на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних із подальшою публікацією його результатів на Єдиному державному веб-порталі відкритих даних.

Переліком для органів місцевого самоврядування визначено дані такі дані, що підлягають оприлюдненню, які можна згрупувати за змістом інформації (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Групування окремих даних, які підлягають оприлюдненню органами місцевого самоврядування та стосуються бюджетного процесу*

Найменування групи	Набори даних
Бюджет, укладення договорів	Перелік інвестиційних договорів, додаткових угод та інших матеріалів до них Дані про громадський бюджет, бюджет участі тощо (у тому числі про проекти, результати голосування, реалізацію підтриманих проектів) Дані про споживання комунальних послуг комунальними підприємствами, установами та організаціями Надходження і використання благодійної допомоги Планові та фактичні показники сплати за договорами оренди комунальної власності, розміщення тимчасових споруд, розміщення рекламних засобів Перелік цільових місцевих програм та звітів про їх виконання Звіти про виконання фінансових планів комунальних підприємств

Щодо розпорядження об'єктами комунальної власності	<p>Перелік об'єктів комунальної власності</p> <p>Відомості про транспортні засоби, які обслуговують пасажирські автобусні, тролейбусні та трамвайні маршрути перевезення</p> <p>Дані про:</p> <ul style="list-style-type: none"> - зелені насадження, що підлягають видаленню, відповідно до виданих актів обстеження зелених насаджень - паркування, розміщення майданчиків; про медичне обладнання комунальних закладів охорони здоров'я - розміщення спецтехніки, що використовується для надання комунальних послуг, благоустрою, виконання будівельних робіт <p>Схеми планування території областей, районів, генеральні плани населених пунктів, містобудівна документація територіальних громад</p> <p>Перелік земельних ділянок комунальної власності, що пропонуються для передачі у власність або користування громадян та юридичних осіб</p> <p>Перелік заяв щодо безоплатної приватизації земельних ділянок громадянами</p> <p>Дані про дитячі, спортивні та інші майданчики для дозвілля та відпочинку, що перебувають у комунальній власності</p> <p>Перелік орендарів, з якими укладено договори оренди землі комунальної власності</p>
Загальна діяльність	<p>Поіменні результати голосування депутатів на пленарних засіданнях органу місцевого самоврядування</p> <p>Дані про:</p> <ul style="list-style-type: none"> - депутатів місцевих рад, у тому числі контактну інформацію та графік прийому - надходження звернень на телефонні "гарячі лінії", в аварійно-диспетчерські служби, телефонні центри тощо - електронні петиції, у тому числі осіб, що їх підписали, та результати розгляду - черги дітей у дошкільні навчальні заклади - облік громадян, які потребують поліпшення житлових умов - містобудівного кадастру, у тому числі геопросторові дані - щодо ремонту автомобільних доріг місцевого значення - накладені штрафи за порушення правил паркування транспортних засобів - розташування захисних споруд цивільного захисту комунальної власності
Інше, в тому числі надані послуги	<p>Дані про</p> <ul style="list-style-type: none"> - надані адміністративні послуги - видані будівельні паспорти - видані дозволи на порушення об'єктів благоустрою - місцезнаходження міського електричного та пасажирського автомобільного транспорту в режимі реального часу, у тому числі короткострокові зміни в русі транспорту та час прибуття транспорту на зупинки в режимі реального часу - розміщення громадських вбиралень комунальної власності - тарифи на комунальні послуги, які затверджуються місцевою владою <p>Території обслуговування загальноосвітніх навчальних закладів</p> <p>Перелік перевізників, що надають транспортні послуги з перевезення пасажирів міським електричним та автомобільним транспортом</p> <p>Розклад руху міського електричного та автомобільного транспорту</p> <p>Реєстр містобудівних умов та обмежень</p>

*Джерело: складено на підставі даних [23].

Групування наборів даних, які підлягають оприлюдненню, дозволяють визначити основні напрями діяльності, прозорість інформації про яку є важливою для громадян та представників громадськості. В процесі виконання бюджетів на місцевому рівні найбільш актуальною інформацією, яка цікавить платників податків громади, – це використання бюджетних коштів.

У 2015 році Урядом розроблено та прийнято Закон України «Про відкритість використання публічних коштів» [25], в якому визначено зміст інформації про використання публічних коштів, зокрема місцевих бюджетів, яка підлягає оприлюдненню (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Зміст інформації про використання публічних коштів, яка підлягає оприлюдненню*

*Джерело: складено автором за даними [25].

Зазначена на рисунку інформація про використання бюджетних коштів відображається за певний бюджетний період та дозволяє отримати уявлення про порядок, обсяги та проаналізувати доцільність використання коштів.

Однак в умовах воєнного стану зважаючи на обстріли регіонів, пошкодження майна актуальною слід визначити ще наступну інформацію:

- 1) реєстрація пошкодженого або знищеного майна;
- 2) діяльність комісій з розгляду питань щодо надання громадянам компенсацій за постраждале майно;
- 3) функціонування фонду тимчасового житла;
- 4) фіксація фактів пошкодження об'єктів, їхнього обстеження та складення висновку про можливість подальшої експлуатації;
- 5) визначення розміру шкоди завданих збитків;
- 6) ухвалення рішення права на компенсацію та отримання компенсації.

Отже, аналіз інформації, що підлягає оприлюдненню стосовно бюджетного процесу на місцевому рівні дозволяє її згрупувати та виокремити найбільш важливу. В умовах воєнного стану перелік цієї інформації варто доповнити іншою, що стосується пошкодження майна та надання компенсації за нього. Обов'язковість висвітлення такої інформації необхідно законодавчо закріпити з метою підвищення відповідальності органів місцевої влади за її прозорість.

Висновки до розділу 1

Дослідження сутності прозорості бюджетного процесу, інструментів її забезпечення та вивчення підходів до групування інформації, що підлягає оприлюдненню в період воєнного стану дозволило зробити наступні висновки.

1. Обґрунтовано, сутність поняття «прозорість бюджетного процесу», під яким запропоновано розуміти інформованість громадян з питань складання,

розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також про стан реалізації контролю на кожній із цих стадій. Проаналізовано основні завдання забезпечення прозорості та виявлено результати взаємодії органів влади та громадян від забезпечення прозорості даних, що які здатні сприяти вирішенню проблем громади та покращенню життя населення.

2. Аналіз інструментів забезпечення прозорості інформації свідчить, на сьогодні переважно застосовуються такі: бюджет участі, бюджет для громадян, електронна система закупівель Prozorro та публічне звітування. Відкрита інформація повинна бути якісною. Наголошено, що застосування модулів аналітики ще потребує удосконалення та може успішно застосовуватися для підвищення зрозумілості користувачами інформації про бюджетний процес.

3. За результатами аналізу інформації, що підлягає оприлюдненню у формі відкритих даних про діяльність місцевої влади запропоновано доповнити її актуальною для періоду воєнного стану, зокрема, яка стосується пошкодження майна та надання компенсації за нього. Доведено, що обов'язковість оприлюднення інформації необхідно законодавчо визначити, що сприятиме підвищенню відповідальності органів місцевої влади за її прозорість.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ПРОЗОРОСТІ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ НА РІВНІ МІСЬКОЇ ГРОМАДИ

2.1. Національне та міжнародне законодавство щодо бюджетної прозорості

Реалізація принципів прозорості інформації про бюджетний процес на місцевому рівні, що останнім часом набуває широкого застосування в Україні, переважно базується на міжнародних стандартах та нормативних документах. Національним нормативним підґрунтям для впровадження прозорості бюджетного процесу є закони України, нормативно-правові акти, що видаються Кабінетом Міністрів України, Міністерством фінансів тощо. З метою виявлення шляхів підвищення прозорості бюджетної інформації необхідним є порівняння вимог національного законодавства з міжнародними нормами та виявлення основних невідповідностей, які є причиною недостатності прозорості бюджетного процесу.

Дослідженням відображення вимог до прозорості у нормах законодавства приділяли увагу різні вчені. Наприклад, П. Латковський розглядав розвиток підходів до бюджетної прозорості, керуючись нормами міжнародного законодавства, та проблеми реалізації принципів транспарентності бюджету в умовах реформування економіки після набуття Україною незалежності, а також наголошував на необхідності забезпечення максимальної відкритості процесів сфери державного управління, особливо з метою подолання корупції, та підкреслював, що для цього потрібно поєднання правових та економічних інструментів і методів підвищення прозорості бюджетного процесу [26, с. 61].

Приділяли увагу вивченню міжнародних стандартів щодо забезпечення бюджетної прозорості М. Ливдар, Н. Ярошевич та І. Кондрат, які наголошували, що міжнародні стандарти прозорості переважно застосовуються для зведеного

бюджету, який включає державний та місцеві бюджети, а розробити стандарти для оцінювання місцевих бюджетів ускладнюється різними системами функціонування державних та місцевих органів влади різних країн [27, с. 563].

Аналогічно попереднім науковцям, Е. Дмитренко проведено аналіз міжнародних стандартів щодо прозорості використання публічних коштів, а також реалізації права на інформацію [28, с. 140]. Автором акцентується на проблемах дотримання демократичних принципів бюджетного процесу в Україні та пропонується більш активно використовувати демократичні форми залучення громадськості до участі в бюджетному процесі, зокрема, шляхом застосування громадського бюджету, он-лайн бюджету, а також застосовувати норми міжнародних стандартів при запровадженні нових моделей багатострокового бюджетного планування [28, с. 140].

Започаткування ідеї підвищення прозорості та відкритості інформації для громадян країн на міжнародному рівні припадає ще минуле століття та набувало обертів поступово, розкриваючи для громадян їх права на доступ до публічної інформації. В Україні досить довго інформація стосовно публічних фінансів залишалася закритою. Міністерство фінансів та Державна казначейська служба України оприлюднювали лише окремі дані щодо виконання державного і місцевих бюджетів, але повна інформація, яка би дозволяла всебічно проаналізувати бюджетні дані, зокрема про фінансування всіх напрямів видатків державного бюджету була відсутня.

Слід зазначити, що від початку війни вебсайт Державної казначейської служби України було повністю закрито, а на даний час відкрито окремі розділи, але інформації про виконання бюджетів не оприлюднюється [29].

Дані щодо виконання місцевих бюджетів були ще більш закритими, відкритому доступі була лише часткова інформація. Це означає, що органи влади, як державної, так і місцевої, мали можливість використовувати публічні кошти на свої потреби без оприлюднення, часто із ознаками корупційних дій. Саме потреба

боротьби з корупцією стала передумовою для збільшення прозорості бюджетних витрат.

Міжнародні та національні нормативні документи, якими регламентується право на доступ до відкритих даних можна представити у вигляді таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Основні міжнародні та національні документи, в яких наголошується на принципах прозорості*

Рік прийняття	Документ	Основні принципи стосовно прозорості
Міжнародні		
1957	Договір про функціонування Європейського Союзу (або Римські договори)	Зазначено вимогу для установ, органів, служб та агенцій працювати якомога відкритим способом
1992	Договір Про Європейський союз (або Маастрихтський договір)	Наголошено на початку нового етапу процесу утворення союзу європейських народів, в якому рішення приймаються максимально відкрито та наближено громадян
1998	Європейська хартія місцевого самоврядування	Відображення результатів діяльності органів влади
2007	Кодекс належної практики фінансової прозорості	Регламентує відкритість бюджетного процесу для досягнення чітко окреслених цілей макроекономічної і податково-бюджетної політики
2009	Хартія Європейського Союзу про основоположні права	Будь-яка особа, що проживає або зареєстрована на території держави-члена Союзу, має право доступу до усіх документів установ, органів, офісів та агентств Союзу
2014	Рекомендація Ради ОЕСР щодо стратегій цифрового уряду,	Встановлення більш відкритих підходів до розробки політики та надання державних послуг
2015	Міжнародна хартія відкритих даних (Україна приєдналася до Хартії у 2016 році)	Головною метою Хартії є покращення та сприяння співпраці під час прийняття та реалізації спільних принципів, стандартів та кращих практик відкритих даних
Національні		
2011 (зміни у 2015)	Закон України «Про доступ до публічної інформації»	Введено поняття публічної інформації у формі відкритих даних та зазначено про обов'язковість оприлюднення такої інформації
2015	Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних	Визначено набори відкритих даних у розрізі органів влади

Продовження таблиці 2.1

2015	Закон України «Про відкритість використання публічних коштів»	Визначено вимоги до інформації про використання публічних коштів, яку слід оприлюднювати
2016	Концепцію створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи «Прозорий бюджет»	Запровадження системи, яка надає доступ громадянам України до інформації про публічні кошти на всіх стадіях бюджетного процесу, створення умов для залучення громадян та представників громадськості до здійснення контролю за використанням коштів

*Джерело: складено на підставі даних [22; 23; 25; 30–35].

Із проаналізованих в таблиці документів видно, що в Україні суттєві зміни у законодавство щодо прозорості та відкритості даних про бюджетний процес почали вносити з 2015 року. Ці зміни підкріплювалися впровадженням програмного забезпечення в органах влади, призначеного для оцифрування даних та підключенням установ і організацій до інформаційних мереж для оприлюднення інформації на вебпорталах, електронних майданчиках тощо.

Після приєднання України до Міжнародної хартії відкритих даних [35] у 2016 році наступним важливим досягненням на шляху до прозорості бюджетної інформації стало впровадження електронної системи закупівель Prozorro [14], яка наразі дозволяє відстежувати спрямування бюджетних коштів та в окремих випадках, попереджати їх незаконне витрачання [20].

Важливим елементом демократичного розвитку України є участь у міжнародній Ініціативі «Партнерство «Відкритий Уряд» (далі – Ініціатива), яка передбачає впровадження механізмів відкритого урядування. З метою впровадження зазначеної ініціативи розпорядженням Кабінету Міністрів України 17.11.2023 року затверджено план дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2023–2025 роках [36], відповідно до якого планується запровадити інноваційні інструменти для забезпечення постійного діалогу та співпраці з усіма заінтересованими сторонами. В рамках впровадження Ініціативи заплановано розробити заходи щодо сприяння участі громадськості у відновленні

та розвитку регіонів та територіальних громад, що є необхідних в умовах послідувочої відбудови територій після війни. Зазначеними заходами передбачено здійснення заходів щодо залучення громадськості до розроблення, реалізації і моніторингу планів відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад.

Крім цього у липні 2023 року було прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 18 липня 2023 р. № 731, якою затверджені Порядок визначення територій відновлення та Порядок розроблення, реалізації та моніторингу плану відновлення та розвитку регіонів і планів відновлення та розвитку територіальних громад [37].

Слід зазначити, що у порівнянні з національним законодавством щодо прозорості, у міжнародному окрема увага приділяється методиці оцінювання прозорості бюджету, що розроблялися керуючись кращими світовими практиками.

Враховуючи воєнний стан в Україні та різну ситуацію щодо безпеки населених пунктів, підходи до оцінки прозорості бюджетного процесу на місцевому рівні повинні бути особливими.

Зважаючи на безпечну ситуацію на сході у 2023 році при здійсненні оцінки прозорості представниками програми «Прозорі міста» (Transparency International Ukraine) презентовано оновлену адаптовану Методологію оцінювання прозорості міст у період війни [38] відповідно до якої у дослідженні брали участь регіони, які знаходяться далі від лінії фронту. Натомість громади, що наближені до лінії зіткнення, а також ті, які перебували в окупації більше 6 місяців участь в оцінці не брали. До таких громад належали міста Запорізької, Донецької, Луганської, Херсонської, Миколаївської, Харківської областей та частково Дніпропетровська область.

Проте, звертаючись до інформації про витрачання бюджетних коштів [39] по зазначеним регіонам, можна спостерігати суттєві витрати за різними напрямками, інколи значно більші ніж в тилкових областях.

Тому доцільно розробити порядок оцінювання прозорості місцевих бюджетів у воєнний період, який би передбачав обрання населених пунктів для оцінки та визначення критеріїв такої оцінки, враховуючи воєнний стан в країні.

Таким чином, на міжнародному рівні нормативні документи, в яких зазначається про необхідність прозорості та відкритості даних, почали розроблятися та впроваджуватися набагато раніше ніж в Україні. Впровадження норм, які регламентують обов'язкову відкритість даних, у національному законодавстві розпочато у 2015 році. Зважаючи на воєнний стан, в національному законодавстві слід розробити та запровадити норми, які регламентують порядок оцінки прозорості місцевих бюджетів з урахуванням воєнного стану.

2.2 Оцінка стану прозорості бюджетного процесу на місцевому рівні

Прозорість бюджетного процесу в країні є важливим показником демократичності та відкритості влади. Аналіз та оцінка цього показника виступає як інструмент підвищення ефективності управління в країні та зменшення бідності населення. Регулярне здійснення оцінки бюджетної прозорості дозволяє створити ефективну систему моніторингу за наданням доступу громадян та до бюджетного процесу, зокрема, складання, розгляду, ухвалення та виконання бюджетів усіх рівнів. З початком повномасштабного російського вторгнення в Україну відбулися значні зміни у джерелах доходів та напрямках видатків державного та місцевих бюджетів: збільшення потоків міжнародної фінансової підтримки, зростання видатків на оборону, відновлення інфраструктури після обстрілів, підвищення безпеки громадян тощо. Це свідчить про необхідність покращення прозорості бюджетного процесу та пошуків підходів до здійснення її оцінки в сучасних умовах.

Дослідження кореляції між основними показниками ефективності влади та політичної стабільності в країнах Європейського Союзу протягом 2020–2022 років проводили А. Андроніцеану, І. Георгеску та інші, результати праці яких показали наявність такої кореляції [40, с. 63].

Вивчення проблематики залучення громадськості до бюджетного процесу на місцевому рівні, яке здійснював Т. Куценко, засвідчило, що в Україні серед територіальних громад виділяють таких, що: мають позитивну динаміку застосування міжнародних добрих практик; показали дуже низький рівень їх запровадження; зовсім їх не використовують [41, с. 70].

Вивчаючи питання щодо реалізації принципу публічності та прозорості бюджетної системи, У. Парпан охарактеризувала засади правового регулювання реалізації принципу публічності та прозорості у бюджетній сфері [42, с. 196]. Однак питання щодо оцінки прозорості бюджетів потребує пошуку підходів, застосування яких дозволить зробити оцінку більш достовірною.

Оцінка прозорості бюджетів різних країн здійснюється Міжнародним бюджетним партнерством (англ. International Budget Partnership), яке представляють організації громадянського суспільства всього світу та починаючи з 2006 року на основі дослідження відкритості бюджетів (англ. Open Budget Survey) складають Індекс відкритості бюджетів (Open Budget Index) [43]. Таке дослідження проводиться 1 раз на два роки та оцінює три компоненти: 1) доступність для громадськості бюджетної інформації, 2) можливості для участі громадськості в бюджетному процесі та 3) нагляд з боку законодавчих та контролюючих органів.

Основною для складання критеріїв, за якими оцінюється відкритість бюджетів, стали світові практики, відображені, зокрема, у Кодексі добрих практик фінансової прозорості. Для складання Індексу відкритості бюджету основною є 103 питання, присвячені участі громадськості в бюджетному процесі [43].

Оцінки кожної країни здійснюється за шкалою від 0 до 100. Показник прозорості 61 і вище вказує на те, що країна публікує достатньо інформації для підтримки інформованого громадського обговорення [43]. Індекс 2021 року вимірює рівень залучення урядом громадськості до прийняття бюджетних рішень і моніторингу, а також роль і ефективність законодавчої влади та вищого органу контролю в бюджетному процесі.

На підставі даних Міжнародного бюджетного партнерства [43] можна проаналізувати Індекс відкритості бюджету України (рис. 2.1).

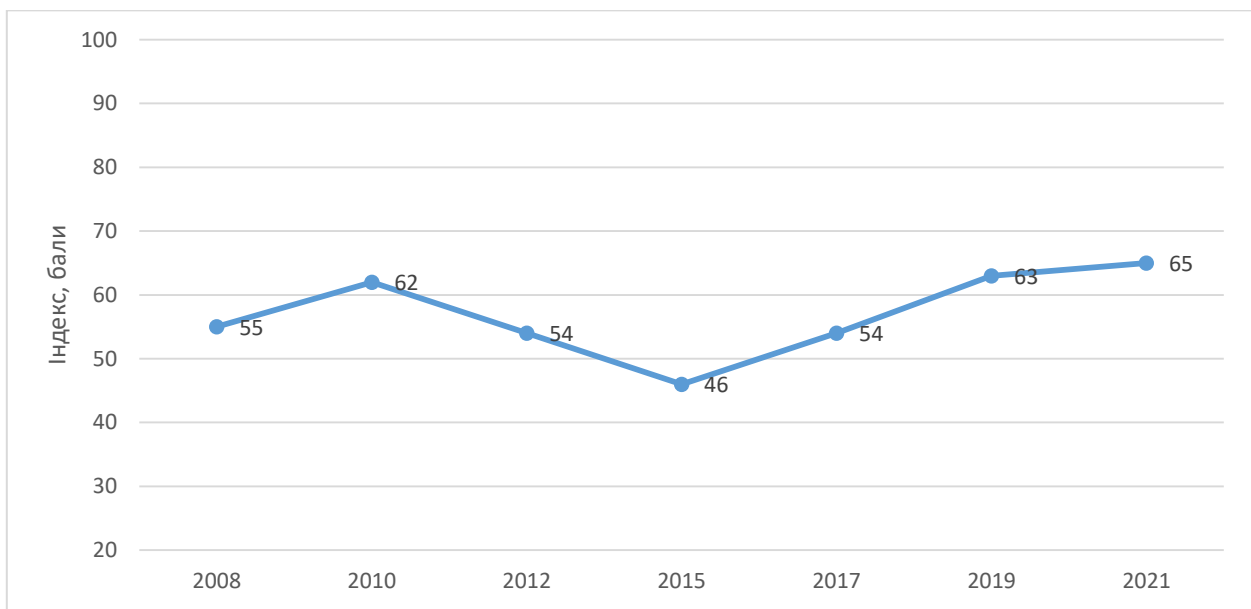

Рис. 2.1. Показник Індексу відкритості бюджету України у 2008–2021 роках*

*Джерело: складено автором на підставі даних [43].

З рисунку видно, що у 2010, 2019 та 2021 роках Індекс відкритості бюджетів в Україні був достатнім, тобто більше 61 бала, проте це перевищення складало лише 1–4 бали. Це свідчить про необхідність підвищення бюджетної прозорості в Україні.

Оцінка рівня громадськості участі у бюджетному процесі показала, що у 2019 році Україна мала бал громадської участі 33 (зі 100), а у 2021 році він підвищився до 39, проте за 100 шкалою є досить низьким [43]. Порівнюючи з

іншими європейськими країнами показник України слід зазначити, що Болгарія має 26 балів, Польща та Словаччина – 22, Чехія – 15, Молдова – 11, Румунія – 7 [43].

Крім цього Міжнародне бюджетне партнерство оцінює роль, яку відіграють законодавчі органи та вищі органи контролю у бюджетному процесі, а також ступінь, до якого вони здійснюють нагляд. Результати цінки свідчать, що законодавча влада та вищі органи контролю в Україні разом забезпечують належний нагляд під час бюджетного процесу, сукупний бал нагляду становить 82 (зі 100), в тому числі: законодавчий нагляд – 81, аудиторський – 83. Проте у 2019 році цей показник становив 89 балів, тобто за два роки він знизився на 7 балів [43]. Це підтверджує зниження ролі законодавчих та вищих органів контролю у бюджетному процесі.

Міжнародне бюджетне партнерство на підставі показників оцінки також розробляє для кожної країни рекомендації щодо підвищення бюджетної прозорості. Основними рекомендаціями, сформульованими для України стали такі [43]:

- підвищити пріоритетність публічних консультацій під час формування бюджету та електронних консультацій під час виконання бюджету, що дозволить посилити участь громадськості;

- активно взаємодіяти з уразливими та недостатньо представленими громадами;

- забезпечити перевірку процесів аудиту незалежною агенцією, що дозволить посилити незалежність та вдосконалити аудиторський нагляд з боку Рахункової палати України;

- дозволити будь-якому представнику громадськості чи організації громадянського суспільства свідчити під час слухань щодо бюджетної пропозиції до її затвердження.

Однак, як зауважив Д. Ле Бланк, «держава завжди обережно ставиться до розвитку громадської участі в управлінні, адже це вплив, який, за умови його законності, всеосяжності та масовості, стримати неможливо» [44, с. 15]. Тому прийняття рекомендацій і планів заходів, застосування яких розширює коло можливостей громадян, не означає надання пріоритетності цьому питанню на практиці.

Як продовження загальносвітової тенденції у прагненні підвищувати прозорість та підзвітність використання публічних коштів в Україні Фондом Східна Європа разом з експертами громадського партнерства «За прозорі місцеві бюджети!» та в межах проекту «Публічні бюджети від А до Я: інформування, активізація та залучення громадянського суспільства» розроблено Методологію оцінки прозорості місцевих бюджетів України [45], відповідно до якої оцінка рівня прозорості бюджетів здійснюється за такими параметрами: доступ до інформації, прозорість рішень, залучення громадян до бюджетного процесу.

Залучення громадян передбачає прийняття від них пропозицій щодо бюджетного процесу, а це означає, що для представників громадськості важливим є врахування владою поданих пропозицій. Поряд з цим громадяни бажають бути проінформованими про результати розгляду поданих ними пропозицій, тобто врахування або обґрунтовані причини неврахування їх пропозицій. Останнім часом громадськість активно долучається до прийняття рішень щодо формування та використання коштів бюджету, проте аналіз вмісту офіційних вебпорталів органів місцевого самоврядування показує, що вони не містять інформації стосовно зауважень, поданих та прийнятих до уваги пропозицій громадськості щодо бюджетного процесу. Це знижує цінність та змінює сутність прозорості бюджетного процесу.

Отже, для стимулювання органів влади підвищувати бюджетну прозорість доцільною є оцінка відкритості інформації щодо результатів розгляду пропозицій

від громадської. Врахування цього критерію при здійсненні загальної оцінки бюджетної прозорості зробить показник більш змістовним.

2.3. Зарубіжна практика досягнення відкритості та прозорості бюджетів

Впровадження відкритості та прозорості бюджетного процесу в інших країнах світу свідчить про їх успішне застосування рекомендацій міжнародних організацій та розробку власних підходів до відкритості даних про формування та виконання бюджету. Зважаючи на необхідність подальшого підвищення прозорості бюджетного процесу постає питання дослідження кращих зарубіжних практик в цьому напрямку та оцінки можливості застосування його в Україні, враховуючи специфіку побудови бюджетної сфери України та умови воєнного стану.

Вивченню зарубіжного досвіду приділяли увагу зарубіжні та вітчизняні вчені. Так, Дж. Альт та Д. Лассен проводили дослідження в цьому напрямі та побудували індекс фіскальної транспарентності на прикладі 19 країн Організація економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР) [46], а також, керуючись проведеними розрахунками дійшли висновку, що чим вищий рівень прозорості публічних фінансів, то нижчим буде рівень державного боргу та дефіцит державного бюджету.

Сутність та використання методики розрахунку індексу відкритості бюджету, яку запроваджено організацією «Міжнародне бюджетне партнерство» розглядали Ю. Наконечна та Л. Демиденко, які наводили порядок оприлюднення документів, що стосуються бюджету та впливають на рейтинг країни за індексом бюджетної прозорості [47, с. 21].

Зарубіжний досвід забезпечення фіскальної прозорості вивчали С. Гасанов, В. Кудряшов та Р. Балакін, які наголошували на актуальності оприлюднення інформації щодо формування, розподілу та використання фінансових ресурсів

державного сектору, а також на важливості розширення участі громадських організацій у складанні, затвердженні та здійсненні контролю за виконанням бюджетів [48, с. 26].

Досвід запровадження прозорості на прикладі Кенії та Румунії вивчала Е. Дмитренко та зауважила, що у Кенії складання бюджетної резолюції проходить у вигляді консультації, в яких беруть участь державні установи і громадські організації [28, с. 140]. Також вчена підкреслює позитивну практику Румунії з урегулювання питань окремо щодо державного та місцевих бюджетів відповідно нормами в Законі Парламенту Румунії «Про державні фінанси» та Законі Парламенту Румунії «Про місцеві фінанси» [28, с. 140].

На сьогодні положення Закону Румунії «Про місцеві публічні фінанси» [49] регламентують, що принципи прозорості та відкритості бюджетного процесу реалізується через:

а) оприлюднення в місцевій пресі, на веб-сайті державної установи або розміщення в на вебпорталі відповідного органу місцевої влади проекту місцевого бюджету та річного звіту про його виконання;

б) громадське обговорення проекту бюджету під час його затвердження;

в) представлення звіту про виконання бюджету на відкритому засіданні.

Відкритість місцевої влади перед громадянами та залучення їх до бюджетного процесу досить розвинуте у Німеччині. Так влада німецьке міста Гамбург зробила важливий крок до відкритості діяльності у 2012 році, коли на рівні міста прийнято Закон про прозорість Гамбурга, який став новаторської спробою в Німеччині. Гамбург створив портал прозорості, щоб надати вільний доступ до відповідних даних і документів міської влади. Також було запущено Цифрову стратегію для Гамбурга, яка сприяла відкритому уряду та залученню більшої кількості громадян до участі. Приєднавшись до Міжнародної програми «Відкритий Уряд – місцевий рівень» у 2022 році, уряд міста Гамбург уже заклав міцний фундамент, щоб зосередитися на відкритому уряді [50].

Для отримання максимальної віддачі від членства Гамбурга в програмі Міжнародній програмі «Відкритий Уряд – місцевий рівень» місцева влада запровадила діалог даних, спрямований на те, щоб зробити складну тему даних зрозумілою та доступною для різних груп: від звичайних громадян та представників громадських організацій до урядовців. Під час першого діалогового заходу щодо даних на початку 2023 року було отримано кілька цінних знань, які підкреслюють трансформаційний потенціал цього підходу [50].

Діалог даних дозволяє зацікавленим сторонам співпрацювати та спільно вирішувати проблеми, обмінюватися досвідом та ідеями.

Досить поширеною формою участі громадян у бюджетному процесі є бюджет участі або партиципаторний бюджет (англ. Participatory budgeting) (далі – РВ), який вперше представлений у місті Порту-Алегрі (Бразилія) у 1989 році та став дедалі популярнішим демократичним нововведенням, і станом на 2019 рік у світі налічувалося понад 10 000 РВ [51]. З кінця 1990-х років РВ в різних форматах почали застосовувати у Центральній та Східній Європі, Азії, Близькому Сході та Північній Африці [51].

На сьогодні РВ використовує інструменти електронної демократії, такі як онлайн-голосування, обговорення та подання проєктів, дебати онлайн.

Вивчення прикладу застосування РВ на деяких містах інших країн дозволить вивчити переваги та визначити можливі напрямки удосконалення.

У Варшаві (Польща) бюджет участі – це серія річних бюджетів у 18 окремих районах міста. Бюджет має на меті дозволити громадянам взяти на себе відповідальність за міське життя в місті [51]. Департамент, відповідальний за рекламу РВ використовував такі інструменти: плакати на громадському транспорті, у магазинах і школах, а також більш сучасні методи, такі як телевізійна реклама та публікації в соціальних мережах. Для більшого охоплення громадськості проводились конференції та семінари, щоб не тільки зацікавити, а

також шукати ідеї щодо покращення доступності схеми. Людей також залучали як волонтерів для пропаганди РВ серед громадян на вулицях [51].

Обговорення між громадянами відбувається після подання проектів, однак офіційних зустрічей для обговорення проектів не проводиться, а відбувається лише на онлайн-форумах [51]. Наступна фаза процесу, на якій оцінювалися проекти, в основному контролювалася мерією Варшави, і громадяни відігравали в ній невелику роль. Потім відбувається голосування, зазвичай наприкінці травня або на початку червня, щодо проектів, які були оцінені урядом як життєздатні. Голосування відбувається особисто та онлайн. Цікавим нововведенням механізму електронного голосування РВ у Варшаві є можливість голосувати дітям [51].

Відібрані ідеї ранжуються за двома критеріями:

- 1) найбільшою кількістю голосів, тут у схему вводиться пряма демократія.
- 2) вартістю запропонованого проекту.

Під час реалізації кожного проекту також існує компроміс між залученням громадян і ефективністю процесу, який контролює мерія.

Оцінка партиципаторного бюджетування відбувається протягом усього процесу, під час якого рада ПБ виявляє проблеми та шукає, як їх можна покращити. Прикладом зі звіту 2019 року є зміна правил голосування таким чином, щоб обмежити кількість проектів, за які можна проголосувати, а не встановлення фінансового обмеження [51].

Результати голосування місто повідомляє на офіційному сайті в липні. Вартість кожного проекту також оприлюднюється, що важливо, оскільки мешканці знають, як витрачається бюджет. Реалізовані проекти охоплювали широкий спектр тем, включаючи охорону природи, культуру, освіту та спорт [51]. Це означає, що ці проекти мали вплинути на життя всіх її громадян; включено всі сфери варшавського життя.

Конкретні дебати щодо РВ у Берліні (Німеччина) розпочалися в 2002 році робочою групою «РВ Berlin». Після того, як Сенат Берліна вирішив підтримати проект 120 тис. євро, у 2005 році відбувся перший запуск РВ [52, с. 89].

У парламентському парламенті Берліна спершу висловлюються громадяни, а потім депутати. Влада Берліна створила різні канали участі в процесі РВ. Правила такі, що кожен учасник має право подавати пропозиції та підтримувати пропозиції інших учасників. На зборах громадян районна адміністрація надає інформацію про проект, про місцевий бюджет та про послуги, які надає місто. Пропозиції громадян збираються та обговорюються. Іншим каналом участі є інтернет-платформа. Надає вичерпну інформацію про місцевий бюджет та можливість висловити та обговорити пропозиції громадян. Крім того, громадяни можуть подавати пропозиції в письмовій формі. Додатково проводиться опитування домогосподарств. Пропозиції, які отримали найбільшу підтримку, передаються на розгляд зборів району для прийняття остаточного рішення. Процес завершується звітом асамблеї про свої рішення [52, с. 90].

Концепція РВ у Берліні полягає в тому, що канали участі мають бути якомога нижчими для неорганізованих громадян, незалежно від їх віку, статі, вади, професії та походження. Особливо це стосується цільових груп «сімей», «дітей та молоді» та «мігрантів». Організатори РВ докладають зусиль, щоб охопити ці цільові групи за допомогою невеликих заходів для маргінальних груп, технологічної підтримки онлайн-участі або вільного доступу до онлайн-діалогу в місцевих бібліотеках [52, с. 90].

Бюджет участі сербського міста Рума почали застосовувати починаючи з 2016 року [53]. Міська команда бюджету участі склала список із семи пропозицій на основі опитування громадян. Голосування тривало п'ять днів, до фінансування було схвалено три проекти. Громадяни також мали змогу голосувати в електронному вигляді, надсилаючи бюлетень електронною поштою. Загальна кількість виборців у першому циклі РВ становила близько 500 осіб. Статистика

показує розвиток цього виду участі громадян у бюджетному процесі у Румі [53] (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Кількісні елементи програми РВ міста Рума (Сербія)

Рік	Кількість громадян, які голосували, осіб	Кількість поданих пропозицій	Кількість прийнятих пропозицій	Частка бюджету участі у бюджеті громади, %
2016	500	7	3	0,2
2017	2629	10	5	1,0
2018	3068	8	5	1,0
2019	2926	7	3	0,7
2020	3531	7	5	1,6

*Джерело: складено на підставі даних [53].

Відібрані проекти мають більший територіальний охоплення, ніж попередні, і два міських і три сільських проекти були включені до бюджету. Слід зазначити, що спроможність планувати, ініціювати та постійно виконувати процес РВ різниться між муніципалітетами. Це може бути однією з головних причин нерівномірного розвитку цього виду бюджетування між органами місцевого самоврядування.

Успіх бюджету участі залежить від політичної спроможності та бажання сприяти всьому процесу та залучати громадян до підготовки та виконання місцевих бюджетів.

Також влада Сербії розуміє, що будь-яка інновація, запозичена в інших держах має менше шансів на успіх у географічному контексті.

Рівень проникнення концепції бюджетування на всій території Республіки Сербія залишається відносно невисоким – близько 10% міст і муніципалітетів.

Спостерігається, що громадяни менших громад більш охочі співпрацювати та бачать участь як реальний засіб покращення, а не як символічне делегування повноважень.

Кращу практику зарубіжних країн можна узагальнити та розглянути можливість застосування її в Україні (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Кращі практики забезпечення прозорості бюджетного процесу при застосування бюджету участі

Країна	Напрямок	Особливості, які можливо застосувати в Україні	Очікуваний результат
Варшава (Польща)	Реклама	Широке застосування реклами: плакати на громадському транспорті, у магазинах і школах, а також більш сучасні методи, такі як телевізійна реклама та публікації в соціальних мережах	Підвищить обізнаність громадян про можливість участі у бюджетному процесі, залучить більшу кількість ідей для покращення міста
	Організація	Оцінка партиципаторного бюджетування відбувається протягом усього процесу	Дозволяє змінювати правила для досягнення найкращого результату
Берлін (Німеччина)	Враховання голосу громадян	З приводу даних бюджету спершу висловлюються громадяни, а потім депутати	Розширення участі громадян у прийнятті рішень владою
	Інклюзивний підхід	Розподіл населення на цільові групи, для яких буде застосовано доцільні методи залучення до участі	Підвищення участі громадян у розробці міського бюджету
Рума (Сербія)	Враховання різниці між муніципалітетами	Розробляти процес бюджету участі з врахування особливостей у розвитку регіонів, економічних та географічних особливостей	Підвищення ефективності застосування бюджету участі для кожного регіону

*Джерело: складено на підставі даних [51; 52, с. 90; 53].

Як свідчить практика, процес партиципаторного бюджету не применшує участь місцевої влади у цьому процесі, але надає достатньо можливостей для прийняття рішень громадян.

Досвід кожної країни щодо прозорості бюджетного процесу є цінним для України, особливо заслуговує на увагу розвиток партиципаторного бюджетування. Крім цього, вивчаючи позитивний зарубіжний досвід, слід враховувати недоліки і проблеми, з якими стикається влада інших країн, що дозволить не повторювати помилки інших урядів. Врахування зарубіжного досвіду дозволить підвищити

прозорість та підзвітність бюджетного процесу, а також забезпечить громадський контроль за витрачанням бюджетних коштів.

Висновки до розділу 2

Проведений аналіз та оцінка прозорості бюджетного процесу на міському рівні дозволив сформулювати такі висновки.

1. Розробку та впровадження документів міжнародного рівня стосовно прозорості бюджетного процесу, які беруть за основу розвинуті країни, розпочато ще в середині 1900-х років минулого століття. В Україні впровадження у законодавство та реалізація норм щодо відкритості та прозорості даних розпочато у 2015 році. До сьогодні вже розроблено необхідні документи та внесено зміни до діючого законодавства, які передбачають оприлюднення великого обсягу даних, що стосуються бюджетного процесу. Однак сучасні реалії свідчать про необхідність запровадження норм, які регламентують порядок оцінки прозорості місцевих бюджетів з урахуванням воєнного стану.

2. Оцінка стану прозорості бюджетного процесу на місцевому рівні свідчить, що достатній рівень Індексу відкритості місцевих бюджетів в Україні протягом 2018–2021, однак він потребує підвищення. Контент-аналіз вебпорталів місцевих органів влади свідчить про необхідність оприлюднення інформації стосовно зауважень та пропозицій громадськості щодо бюджетного процесу. Обґрунтовано доцільність оцінки відкритості інформації про результати розгляду пропозицій від громадської, що дозволить більш змістовно проаналізувати та оцінити показник бюджетної прозорості.

3. Вивчення зарубіжного досвіду в частині досягнення відкритості та прозорості бюджетів показує, що в окремих країнах (Румунія, Німеччина) норми щодо обов'язкової прозорості бюджету закріплюється в законодавстві на рівні країни та на рівні муніципалітетів та проводиться діалог відкритих даних. Досвід

впровадження бюджету участі на прикладі міст Польщі, Німеччини та Сербії засвідчив, що цей вид участі громадськості у бюджетному процесі розвивається досить успішно, а окремі особливості, які використовують інші країни, варто застосовувати для України, що сприятиме підвищенню залучення громадян до бюджетного процесу.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОЗОРОСТІ НА РІВНІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

3.1. Досягнення балансу між забезпеченням суспільного інтересу та національної безпеки при оприлюдненні бюджетних даних під час війни

В Україні у бюджетній сфері успішно було впроваджено реформи, які забезпечили високий рівень прозорості, публічності та відкритості інформації. Однак початок повномасштабного вторгнення Росії в Україну та постійні терористичні атаки з боку ворога змінили підходи до відкритості інформації та викликали необхідність підвищення безпеки. У зв'язку з цим актуальним є дослідження щодо пошуку рівноваги між прозорістю бюджетного процесу та безпекою й недопущенням використання ворогом цієї інформації проти держави та суспільства.

Питання стосовно безпечності та необхідності оприлюднення інформації про виконання бюджетного процесу під час воєнного стану наразі не набуло широкого його висвітлення у наукових працях, однак багато експертів вже проводять дослідження, збір інформації та роблять висновки у площині сучасних подій в Україні з приводу цієї проблематики.

Так, розглядаючи забезпечення прозорості місцевої влади з практичної точки зору Л. Погрібна (депутатка Музиківської сільської ради Херсонської області) аналізує яким чином виконується вимога військовими адміністраціями щодо оприлюднення нормативних та інших документів [54].

Слід зазначити, що до постанови Кабінету Міністрів України Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану була внесена норма, згідно з якою військові адміністрації мали право здійснювати управління коштами місцевих бюджетів без оприлюднення нормативно-правових

актів та інших документів, які застосовуються під час бюджетного процесу [55]. Проте у листопаді 2022 року таку норму було виключено, що означало повернення обов'язку для військових адміністрацій публікувати рішення щодо затвердження бюджету та звітів про його виконання.

Однак, військові адміністрації не поспішають повертатися до типового довоєнного режиму роботи, адже на багатьох офіційних сайтах місцевих громад бюджетні рішення відсутні [54].

Хоча деякі громади можна привести у приклад іншим, як виконавців вимог законодавства та таких, що ведуть прозору діяльність, не зважаючи на надскладні умови.

Також слід зазначити, що дозвіл не оприлюднювати документи про бюджетний повинен бути як тимчасова міра на нетривалий термін, за який місцеве самоврядування повинне адаптуватися до нових реалій. Залишати їх на весь час правового режиму воєнного стану є необґрунтованим рішенням та ризикованим відносно відкритості та підзвітності місцевої влади.

Протягом війни почала чітко простежуватися різниця у виконанні місцевих бюджетів між територіями, на яких велися бойові дії (були окуповані) та які знаходяться далі від небезпечних регіонів. Тому в подальшому уряді потрібно позбавлятися уніфікованого підходу до оцінки виконання бюджетів або встановлення пільг для місцевої влади, платників податків тощо. Тому актуальним наразі є прийняття рішень владою щодо збалансування регіональної політики та застосування механізмів горизонтального вирівнювання, які підходять та є доцільними у нових умовах функціонування економіки.

Проте на сьогодні у бюджетному законодавстві залишається дозвіл для розпорядників коштів місцевих бюджетів не оприлюднювати певний перелік інформації. Так, пунктом 20 частин 1 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» БКУ визначено, що в умовах воєнного стану не застосовуються

вимоги частини 5 статті 28 «Доступність інформації про бюджет» БКУ. Це означає, що під час воєнного стану звільнено від оприлюднення таку інформацію:

- паспорти бюджетних програм на поточний бюджетний період (включаючи зміни до них);
- звіти про виконання паспортів бюджетних програм за звітний період;
- результати оцінки ефективності бюджетних програм за звітний період;
- публічне представлення інформації про виконання місцевих програм та виконання бюджету за рік до 20 березня наступного бюджетного періоду.

Керуючись зазначеними нормами бюджетного законодавства місцева влада та установи місцевого рівня мають право закрити свою діяльність від очей суспільства, але це матиме негативний вплив на його довіру до влади і взаємодію.

Так, з метою з'ясування проблемних аспектів у взаємодії представників громадськості, жителів громад та місцевої влади під час воєнного стану експертами проекту Ради Європи «Зміцнення громадської участі у демократичному процесі прийняття рішень в Україні» було проведено дослідження шляхом аналізу законодавчих документів та опитування представників інститутів громадянського суспільства і представників місцевої влади, яке тривало 11–29 червня 2022 року [56].

При опитуванні з'ясувалося, що 58% учасників не стикалися з випадками обмежень органами місцевої влади використання інструментів громадської участі, інша ж частина опитуваних відповіла позитивно.

Намагаючись уточнити з якими саме складнощами суспільство стикається, експерти виокремили декілька типів проблем, на які вказали відповідачі (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Групування проблемних питань для суспільства при взаємодії з
місцевою владою під час війни***

Тип проблеми	Частина серед опитаних	Ознаки (детальний опис)
Інформація та комунікація	62	Ігнорування запитів, вебсайт не оновлюється, звітування про бюджет відсутнє, відомства не відповідають на листи, приховування інформації, закриті засідання ради, відсутність порядку денного та поіменного голосування, прямої трансляції, не реагування на телефонні дзвінки, відсутність діалогу
Використання інструментів громадської участі	34	Проблемна робота державних реєстрів, проведенні масових заходів, відкладено програму благоустрою територій, призупинення проектів Громадського бюджету», недопущення громадян і журналістів на комісії, використання фінансування громадського бюджету на інші цілі, обмеження публічності та прозорості офіційних сайтів
Взаємодія з органами місцевого самоврядування	28	Створення перепон у діяльності волонтерів, не реагування на запити, відсутність звітування, керівництво громади не цікавиться життям населення, небажання міського голови скликати засідання міської ради, відсторонення влади від людей, відсутність реагування влади на зауваження про порушення працівниками законодавства, відсутність реакції на звернення про облаштування вентиляції у бомбосховищі, посадові особи ігнорують запити на публічну інформацію
Проблеми безпосередньо інституції громадянського суспільства	18	Руйнування раніше намічених планів, фінансові труднощі, обмеження мобільності, проблеми з перевезенням гуманітарної допомоги, підготовкою документів щодо передачі допомоги військовим у зону бойових дій

*Джерело: складено на підставі даних [56].

Як показують дані таблиці, більше переважають проблеми взаємодії представників громадськості з владою та небажання влади бути відкритою та прозоро відображати свою діяльність.

Порядок та принципи доступу громадян до інформації, розпорядником якої є місцева влада та установи місцевого рівня підпорядкування, визначені у Законах України «Про доступ до публічної інформації» [22], «Про відкритість використання публічних коштів» [25] закріплюють право на доступ до інформації.

Так, Законом України «Про відкритість використання публічних коштів» [25] визначаються умови та порядок надання доступу до інформації про використання публічних коштів розпорядниками та одержувачами коштів державного і місцевих бюджетів. Водночас, статтею 1 цього ж документу встановлено, що не підлягає оприлюдненню інформація, доступ до якої обмежено відповідно до законодавства. При цьому, Законом України «Про доступ до публічної інформації» [22] встановлено, що обмеження доступу до інформації здійснюється при дотриманні сукупності таких вимог:

1) інформація розкривається в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя;

2) розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам;

3) шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні.

Описані три критерії повинні розглядатися у сукупності під час прийняття рішення замовником яку саме інформацію розкривати необхідно, а розкриття якої може зашкодити суспільним інтересам держави (рис. 3.1).

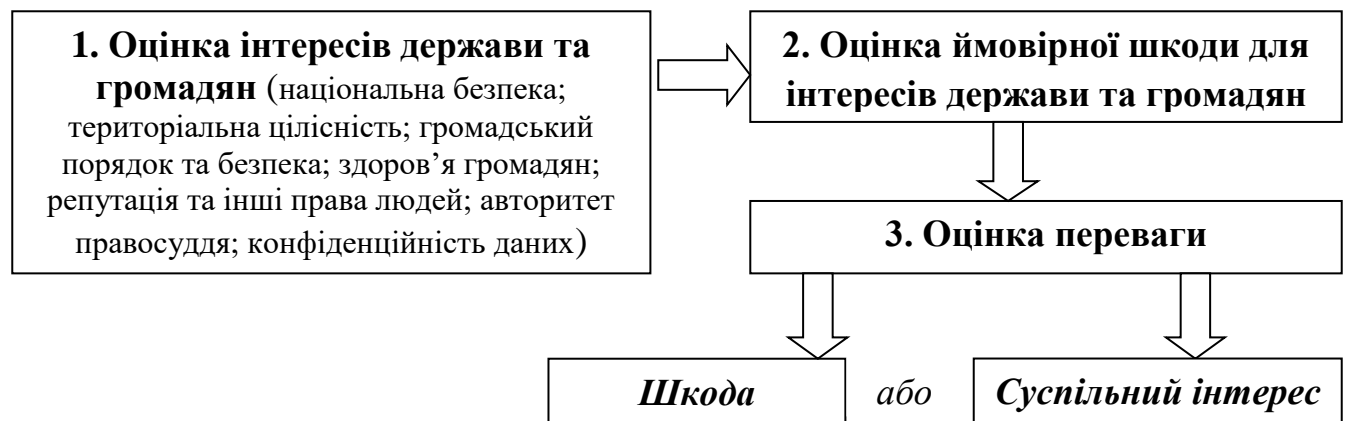

Рис. 3.1. Оцінка доцільності оприлюднення інформації місцевою владою*

*Джерело: складено автором на підставі даних [22].

Тобто, якщо хоча б одна з наведених вище трьох підстав відсутня, то це означає, що розпорядник бюджетних коштів необґрунтовано відмовляє у доступі до публічної інформації. Довести факт, що доступ до інформації може бути обмежений, повинен розпорядник публічної інформації. У зворотному випадку, якщо аргументів з приводу того, що інформація повинна бути закритою, недостатньо, то запитувач може оскаржити відмову в суді або звернутися до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини [22].

Отже, прозорість інформації про процес виконання бюджетів повинна забезпечуватись, проте при цьому обов'язково повинна враховуватись небезпечність розкриття такої інформації під час війни або не дозволити ворогу використати таку інформацію проти країни та суспільства.

3.2. Напрями покращення прозорості інформації щодо виконання місцевих бюджетів

Прозорість уряду є важливою для членів громади, які хочуть знати, як працюють люди, яких вони обрали та довірили розпоряджатися коштами від сплачених податків та майном громади. В умовах війни у підходах до забезпечення прозорості постає питання – як збільшити прозорість видатків, а з іншого – як не нашкодити національній безпеці та захисту громадянам. Однак з метою недопущення корупції та підвищення довіри суспільства до влади прозорість її діяльності має бути на вищому рівні.

Питання підвищення прозорості бюджетного процесу в сучасних умовах розглядали вітчизняні та зарубіжні вчені.

Проблемним питанням підвищення прозорості процесів використання бюджетних коштів за допомогою інформаційних технологій присвятили роботу Л. Барич-Тіновська та О. Дурман, які розглянули застосування цифрових інструментів, призначених для інформування громадськості щодо фінансової та бюджетної політики влади України та наголосили на їх необхідності та корисності особливо в умовах збройної російської агресії [57, с. 20].

Досліджуючи запровадження системи відкритого онлайн-бюджету на прикладі місцевих бюджетів Південної Кореї, Х. Юнг, довів, що прозорість бюджету зменшує розмір невикористаних коштів, а, отже, прозорість бюджету через онлайн-систему відкритого бюджету може підвищити ефективність бюджету шляхом заохочення участі громадськості [58, с. 107].

За результатами дослідження прозорості бюджетів шляхом вивчення її зв'язку з фінансовою стабільністю, яка є центральною сферою досліджень у контексті державного сектора Б. Куадрато-Баллестерос та Б. Бісонго довели, що прозорість бюджету може бути позитивно пов'язана з фінансовою стабільністю урядів, окрім традиційних цілей підвищення довіри та участі громадян [59, с. 230].

Підвищення прозорості бюджетного процесу є необхідною передумовою для оперативного та ефективного управління в період воєнного стану, зокрема у випадках критичного обсягу дефіциту або профіциту місцевих бюджетів.

Так, останнім часом спостерігається тенденція щодо виконання місцевих бюджетів із суттєвим профіцитом. Тому потрібно дивитися куди витрачаються бюджетні кошти.

До місцевих бюджетів у січні–жовтні 2023 року надійшло 371,2 млрд. грн податкових надходжень, що на 20% порівняно з аналогічним періодом 2022 року (311,8 млрд грн) та 25% від суми 2021 року (277,6 млрд грн) [13; 60].

Основним джерелом податкових надходжень до місцевих бюджетів залишається податок на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО). Зазначене зростання надходжень до місцевих бюджетів спостерігається завдяки збільшенню кількості

військовослужбовців в окремих громадах, в яких розташовані військові частини та підвищенню розмірів їх грошового забезпечення.

Стосовно видатків місцевих бюджетів, зокрема їх напрямів, то є доцільним і бажаним щоб під час війни кошти витрачалися лише на найнеобхідніші потреби. Однак останнім часом інформація із засобів масової інформації та те, що жителі громади бачать кожного дня – свідчить про зворотні підходи місцевої влади до формування напрямів витрачання коштів місцевих бюджетів.

На підставі даних вебпорталу Open budget проведено аналіз видатків обласних центрів (21 місто окрім окупованих та міста Києва) за напрямками та виявлено не високу частину видатків на оборону порівняно з благоустроєм територій (рис. 3.2).

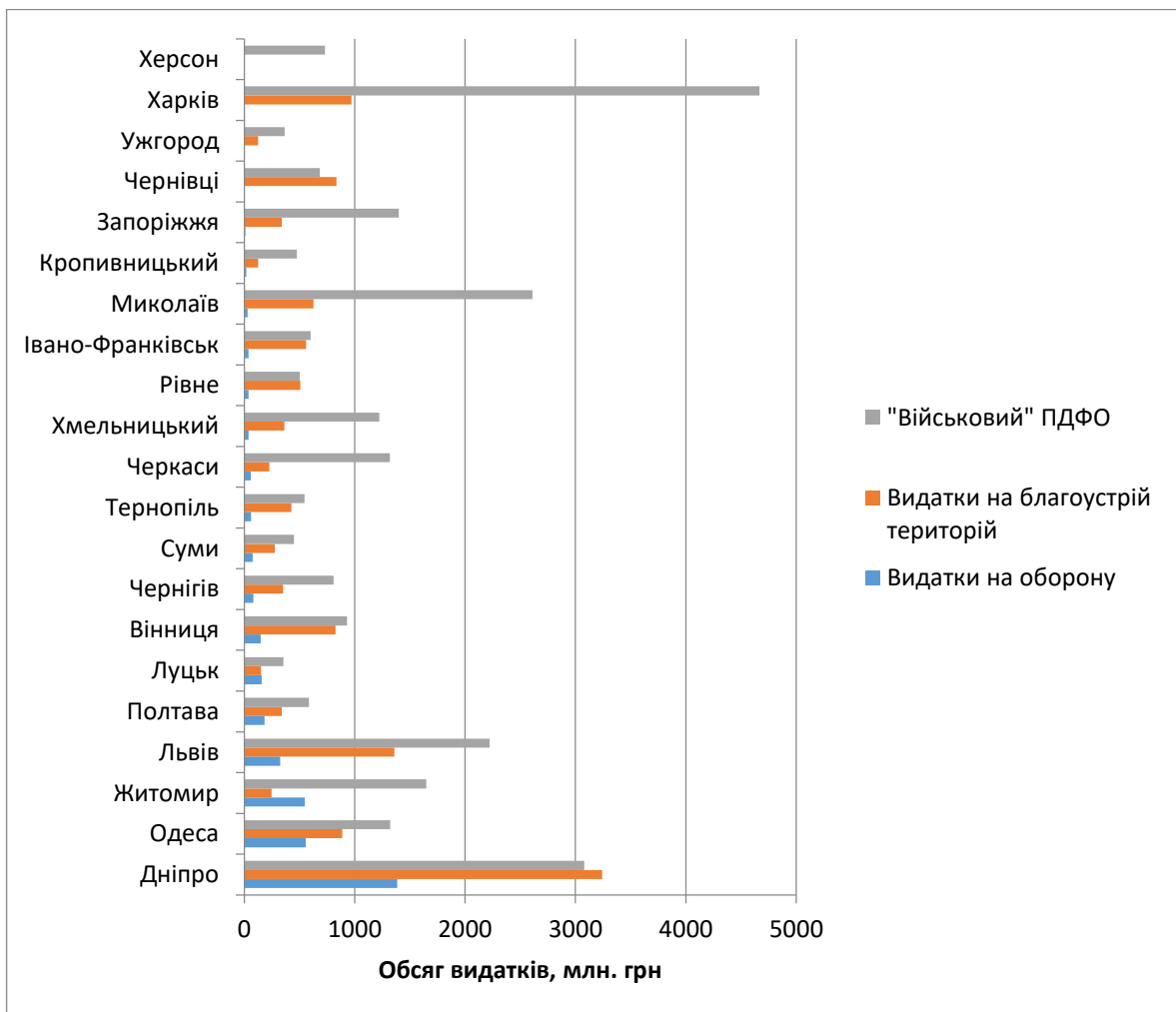

Рис. 3.2. Обсяги видатків обласних міст України на оборону та благоустрій територій*

*Джерело: складено автором на підставі даних [13].

Як видно з рисунку, серед міст обласного значення лише Житомир витрачає на оборону більше (547 млн. грн) ніж на благоустрій (246 млн. грн), а решта обласних центрів витрачають більше на благоустрій. Загалом 21 місто спрямувало 3,8 млрд грн на оборону, а на благоустрій – 12,8 млрд. грн, тобто у 3 рази більше [13]. Водночас бюджети міст за рахунок розміщених військових частин на території їхніх громад отримують доходи від «військового» ПДФО близько 26 млрд грн [13].

Вищенаведені дані показують що інформація про напрями витрачання коштів є абсолютно прозорою, не прихованою і дає можливість всім її аналізувати та робити висновки. При цьому, незважаючи на постійне обговорення цієї проблеми серед суспільства, зауваження від представників громадських організацій, мирні мітинги жителів з проханням спрямовувати кошти на потреби оборони, представники місцевої влади не змінюють своїх підходів та пріоритетів у визначенні першочергових витрат. Це свідчить про відсутність діалогу між владою та суспільством та намагань врахування владою суспільної думки.

Отже, необхідне підвищення взаємодовіри, згуртованості у прийнятті рішень представників влади та суспільства, що є частиною прозорості та відкритості, задля спрямування зусиль на досягнення спільної мети – перемоги.

Відкритість і прозорість місцевого самоврядування починається з прийняття до уваги думок та відгуків мешканців. Вміння вислухати проблеми і потреб членів громади допоможе зміцнити довіру та задоволення від роботи місцевої влади.

Враховуючи ймовірно небезпеку відкритості даних та важливість прозорості влади для суспільства, владі слід відновити практику проведення відкритих засідань. При цьому можна комбінувати закритий тип засідання з відкритим [61].

У закритому форматі слід вирішувати питання щодо обороноздатності населеного пункту чи регіону, бюджетних видатків на підтримку оборони, та інші проекти рішень, які містять інформацію, розголошення якої може загрожувати безпеці регіону.

Також слід зазначити, що у сучасних реаліях прозорість діяльності уряду підвищується завдяки платформам соціальних медіа, які надають оновлення в режимі реального часу про діяльність уряду, зміни політики та ініціативи громади.

Важливим інструментом є проведення сесій ради, яких громадяни можуть задавати питання і отримувати відповіді, а також громадських зустрічей та слухань щодо важливих політичних рішень, на яких жителі можуть висловлювати свої погляди та розуміти процес прийняття рішень.

Узагальнюючи напрями покращення прозорості інформації про бюджетний процес, можна відобразити їх у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Напрями підвищення прозорості інформації про бюджетний процес на місцевому рівні*

Напрямок	Перевага	Обґрунтування
Отримати зворотній зв'язок від громадян	Зміцнює довіру між радою та громадськістю	Пояснення органами місцевого самоврядування причин рішень і детальне обґрунтування напрямків витрат бюджету підвищує довіру громадян. Навіть якщо виборці не згодні з рішеннями, якщо вони бачать прозорий і чесний процес, вони можуть вірити, що вони були прийняті на законній основі. Також це зменшує корупційну складову у діях влади
Обмін документами та звітами	Сприяє підзвітності	Доступність рішень влади для громадськості спонукає представників влади до відповідальності. Муніципальні веб-сайти соціальних мереж підходять для обміну документами та звітами з населенням
Відновлення проведення відкритих засідань, сесій запитань і відповідей	Сприяє громадянській активності та участі громадськості	Прозорі відносини повинні передбачати участь громадськості в питаннях, які їх стосуються, і залучають громадян до роботи ради, що призводить до кращих відносин між сторонами. Проведення сесій запитань і відповідей забезпечує пряму та прозору комунікацію між урядовцями та громадою

Продовження таблиці 3.2

Виховання культури прозорості	Допомагає забезпечити етичну діяльність уряду	Культура прозорості ймовірність процвітання неетичної поведінки в органах місцевого самоврядування. Працівники органів місцевого самоврядування повинні вбудовувати відкритість і чесність у свою повсякденну роботу
Своєчасні та регулярні оновлення інформації	Покращує розуміння актуальної інформації громадськістю	Актуалізація інформації дозволить вирішувати проблеми, які актуальні на даний момент
Розширити перелік даних, які повинні бути відкритими	Економічна привабливість	Відкритий місцевий уряд відкриває привабливі перспективи для підприємств, які можуть переїхати в цю територію. Відкрите залучення допоможе заохочувати підприємства переміщувати свій бізнес в регіон, створюючи нові робочі місця та доходи

*Джерело: складено автором.

Підсумовуючи рекомендації щодо підвищення прозорості місцевої влади, необхідно підтримувати відкритий і чесний діалог з населенням через форуми та опитування, надання членам громади різноманітних можливостей брати участь у громадських діях і відстоювати їх законне право на доступ до інформації.

Отже, аналіз забезпечення прозорості бюджетного процесу на місцевому рівні дозволив виокремити основні напрями її підвищення: обмін документами та звітами; підтримання зворотного зв'язку від громадян; відновлення проведення відкритих засідань, сесії запитань і відповідей; виховання культури прозорості; своєчасність та регулярність оновлень інформації; розширити переліку даних, які повинні бути відкритими. Застосування зазначених напрямів дозволить підвищити довіру громадян до влади, зміцнити їх співпрацю та результативність рішень влади на користь громади.

Висновки до розділу 3

Аналіз проблем забезпечення прозорості та відкритості уряду, а також пошук шляхів підвищення прозорості на рівні місцевих бюджетів надали можливість сформулювати наступні висновки.

1. Дослідження встановлення балансу між забезпеченням суспільного інтересу та національної безпеки при оприлюдненні бюджетних даних під час війни показало, що місцева влада має право не розкривати інформацію, лише розкриття якої може нашкодити національним інтересам держави та бути загрозою для безпеки населенню України. Однак, непоодинокими є випадки, в яких місцева влада закриває інформацію про свою діяльність від суспільства, не допускає до участі у прийнятті рішень про використання бюджетних коштів тощо. Згруповано проблемні питання, які виникають при взаємодії влади та суспільства. Запропоновано ретельно визначати перелік інформації, яку не слід розголошувати, та залишати відкритими дані, які забезпечують суспільний інтерес.

2. Аналіз підходів до забезпечення прозорості бюджетного процесу на місцевому рівні свідчить, що така інформація є достатньо відкритою та прозорою, проте спостерігається низький рівень довіри громадян до влади, недостатнє залучення жителів до вирішення проблем громади, зокрема, які виникають у воєнний період. З метою підвищення прозорості та відкритості влади перед громадянами виокремлено наступні напрямки: налагодження зворотного зв'язку від громадян; обмін документами та звітами; відновлення проведення відкритих засідань, сесії запитань і відповідей; виховання культури прозорості; своєчасні та регулярні оновлення інформації; розширення переліку відкритих даних. Застосування цих напрямів сприятиме більшому залученню громадян у вирішення питань, що стосуються розпорядження бюджетними коштами.

ВИСНОВКИ

У роботі обґрунтовано теоретико-методологічні засади проаналізовано стан та проблеми забезпечення прозорості бюджетного процесу на рівні міської громади, а також визначено шляхи підвищення прозорості на рівні місцевих бюджетів, як основний елемент побудови демократичної та незалежної держави.

1. Проаналізовано підходи до визначення сутності поняття «прозорість бюджетного процесу» та визначено, що під цим поняттям слід розуміти інформованість громадян з питань складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також про стан реалізації контролю на кожній із цих стадій. Визначено основні завдання забезпечення прозорості бюджету та представлено її модель, яка передбачає конкретний результат взаємодії органів влади та суспільства. Доведено, що відкритість та доступність даних є цінним та корисним для громадян і представників громадськості, які беруть участь у вирішенні нагальних потреб громади.

2. Аналіз інструментів забезпечення прозорості інформації свідчить про широкий перелік таких інструментів, які передбачають доступність даних про бюджет, участь громадян у бюджетному процесі, прозорість здійснення публічних закупівель та представлення публічних звітів. Обґрунтовано критерії якості відкритої інформації: повнота, наявність всієї необхідної інформації, актуальність, своєчасність оновлення (актуальність), швидкість доступу, достовірність та співставність. Наголошено, що застосування модулів аналітики може бути корисним інструментом для суспільства, однак ще потребує удосконалення в частині підвищення функціональності.

3. Вивчення складу та змісту інформації, яка підлягає оприлюдненню органами місцевого самоврядування дозволило запропонувати доповнити її актуальною для воєнного періоду (щодо пошкодження майна, фіксації таких фактів, визначення розміру шкоди завданих збитків тощо). Запропоновано

закріпити на законодавчому рівні обов'язковість оприлюднення такої інформації, що сприятиме підвищенню відповідальності органів місцевої влади за її прозорість та діяльність місцевої влади.

4. З'ясовано, що на міжнародному рівні розробку та впровадження документів, які регулюють питання щодо прозорості бюджетного процесу, розпочато ще в середині 1900-х років минулого століття, проте в Україні активізацію впровадження та реалізації відповідних норм розпочато лише у 2015 році. Відзначено, що на міжнародному рівня окрема увага приділяється методиці оцінки прозорості бюджетного процесу на місцевому рівні. Обґрунтовано необхідність запровадження норм законодавства, які регламентують порядок оцінки прозорості місцевих бюджетів в регіонах країни, в яких ведуться бойові дії, або які розташовані близько до лінії фронту. Це сприятиме повнішому охопленню оцінкою прозорості діяльності місцевої влади усіх населених пунктів України.

5. Проведеною оцінкою стану прозорості бюджетного процесу на місцевому рівні доведено наявність достатнього рішення прозорості, що підтверджує показник Індексу відкритості місцевих бюджетів в Україні протягом 2018–2021. Проте аналіз змісту інформації на вебпорталах місцевих органів влади свідчить про необхідність оприлюднення зауважень та пропозицій від громадськості щодо бюджетного процесу. Обґрунтовано доцільність здійснення оцінки відкритості інформації з урахуванням аналізу результатів розгляду пропозицій від громадської, що дозволить підвищити якість такої оцінки.

6. Аналіз зарубіжного досвіду стосовно законодавчого урегулювання прозорості бюджетного процесу у Румунії та Німеччині засвідчив, що у більшості громад цих країн норми щодо обов'язкової прозорості бюджету закріплюється в законодавстві на рівні країни та муніципалітетів окремо. Виокремлено напрями успішної зарубіжної практики впровадження програми «Бюджет участі» у містах Польщі, Німеччини та Сербії (рекламування початку заходу, організація,

врахування голосу громадян, інклюзивний підхід, врахування різниці між муніципалітетами). Доведено доцільність застосовування в Україні зарубіжного досвіду, що сприятиме підвищенню залучення громадян до бюджетного процесу.

7. Дослідженням підходів до визначення інформації, яку необхідно оприлюднювати показало, що місцева влада повинна чітко дотримуватися обмежень щодо висвітлення інформації, враховуючи воєнний стан, та одночасно не обмежувати суспільство у доступі до діяльності органів місцевого самоврядування та даних про бюджетний процес. Згруповано проблемні питання, які виникають при взаємодії місцевої влади із суспільством. Запропоновано удосконалити перелік інформації, яку не слід розголошувати або залишати відкритими дані, що забезпечують суспільний інтерес. Це сприятиме збалансуванню відкритості бюджетного процесу на місцевому рівні та інтересів національної безпеки.

8. Доведено, що не зважаючи на достатність прозорості бюджетного процесу, рівень довіри громадян до влади є досить низьким, що є причиною недостатнього залучення населення до вирішення проблем громади та врахування його думки при прийнятті рішень, що стосуються громади. Обґрунтовано напрями підвищення прозорості та відкритості влади перед громадянами: налагодження зворотного зв'язку від громадян; покращення обміну документами та звітами; відновлення проведення відкритих засідань, сесії запитань і відповідей; виховання культури прозорості; своєчасні та регулярні оновлення інформації; розширення переліку відкритих даних. Запропоноване сприятиме залученню громадян у вирішення питань, що стосуються розпорядження бюджетними коштами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. Дата оновлення: 03.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 06.10.2023).
2. Кириленко О. П. Формування інституційного забезпечення прозорості бюджетного процесу в Україні. *Фінанси України*. 2017. Вип. 8. С. 80–94.
3. Латковський П. П. Щодо питання прозорості використання бюджетних коштів під час пандемії. *Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 2. С. 65–68.*
4. Лютий І., Петленко Ю., Дрозд Н. Важливість відкритості та прозорості бюджетного процесу в секторі оборони та безпеки України. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. Вип. 6(47), С. 99–110.
5. Войтенко О., Шульц С., Білик І., Капленко Г. Прозорість як чинник економічного зростання територіальних громад в Україні. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. № 5(46). С. 387–397.
6. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. Дата оновлення: 30.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.10.2023).
7. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Дата оновлення: 20.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 06.10.2023).
8. Маркович Г. Публічність та прозорість бюджетного процесу – ознака демократичного розвитку країни. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/4992> (дата звернення: 07.10.2023).
9. Сердюк О. І., Денисенко О. В., Тернова Т. І. Цифрові інструменти забезпечення прозорості та відкритості діяльності органу влади. *Інтеграція*

інформаційних систем і інтелектуальних технологій в умовах трансформації інформаційного суспільства : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 20–21 жовт. 2021 р. Полтава, 2021. С. 25–29.

10. Мазярчук В. Публічні фінанси відбудови: прозорий бюджет та сучасні інструменти аналітики даних. URL: https://lb.ua/blog/victor_mazyarchuk/562714_publichni_finansi_vidbudovi.html (дата звернення: 07.10.2023).

11. Жабинець О. Й. Інформаційна публічність і прозорість бюджетного процесу в ОТГ Львівської області: оцінка та шляхи покращення. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*: зб. наук. пр. 2019. Вип. 1(135). С. 46–52.

12. Загальна інформація про проект «Бюджет участі» URL: <https://if.pb.org.ua/about> (дата звернення: 07.10.2023)

13. Бюджет для громадян. Дані про виконання місцевих бюджетів. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 07.10.2023).

14. Інформація про публічні закупівлі в Україні. URL: <https://prozorro.gov.ua/> (дата звернення: 08.10.2023).

15. Фінанси громади м. Тернополя. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/uchast-gromadskosti/> (дата звернення: 08.10.2023).

16. Положення про бюджет участі (громадський бюджет) Козівської селищної територіальної громади Тернопільської області. URL: <https://kozova-rada.gov.ua/gromadskij-bjudzhet-09-54-33-20-04-2021/> (дата звернення: 08.10.2023).

17. Мінфін: за 8 років роботи платформи Є-data було створено 84 млн документів. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-za-8-rokiv-roboty-platformy-ie-data-bulo-stvoreno-84-mln-dokumentiv> (дата звернення: 08.10.2023).

18. Про схвалення Концепції створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи «Прозорий бюджет» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.02.2016 р. № 92-р. Дата оновлення: 24.12.2019. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-2016-%D1%80#Text> (дата звернення: 08.10.2023).

19. Показники здійснення публічних закупівель. URL: <https://bi.prozorro.org/hub/stream/aaec8d41-5201-43ab-809f-3063750dfafd> (дата звернення: 08.10.2023).

20. Публічні фінанси: прозорість vs корупція: монографія : [за заг. редакцією д-ра екон. наук І.О. Школьник]. Суми: видавництво «Ярославна». 2020. 208 с.

21. Кириленко О., Жадан О. Підвищення прозорості та обґрунтованості використання бюджетних коштів. *Світ фінансів*. 2021. № 3(68). С. 23–37.

22. Про доступ до публічної інформації : Закон України 13.01.2011 р. № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 08.10.2023).

23. Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних : постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 р. № 835. Дата оновлення: 13.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.10.2023).

24. Державні доходи і видатки URL: <https://data.gov.ua/> (дата звернення: 08.10.2023).

25. Про відкритість використання публічних коштів : Закон України від 11.02.2015 р. № 183-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19#Text> (дата звернення: 08.10.2023).

26. Латковський П. Принцип прозорості бюджету як важлива складова безпеки держави. *Юридичний вісник*. 2019. № 3. С. 56–62.

27. Ливдар М. В., Ярошевич Н. Б., Кондрат І. Ю. Прозорість бюджету та залучення громадськості до бюджетного процесу на місцевому рівні. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 17. С. 562–567.

28. Дмитренко Е. С. Демократичні принципи бюджетного процесу: міжнародний досвід та українські реалії. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2019. Вип. 6, № 911. С. 136–141.

29. Офіційний портал Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/> (дата звернення: 09.10.2023).

30. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями від 25.03.1957. Дата оновлення: 30.03.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 09.10.2023).

31. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 року. Дата набрання чинності для України: 01.01.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 09.10.2023).

32. Code of Good Practices on Fiscal Transparency (2007). URL: <https://www.imf.org/external/np/fad/trans/code.htm> (дата звернення: 09.10.2023).

33. Хартія Європейського Союзу про основоположні права. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/> (дата звернення: 09.10.2023).

34. Recommendation of the Council on Digital Government Strategies : e OECD Council on 15 July 2014. URL: <https://www.oecd.org/gov/digital-government/Recommendation-digital-government-strategies.pdf> (дата звернення: 09.10.2023).

35. Міжнародна хартія відкритих даних. URL: <https://diia.data.gov.ua/info-center/charter> (дата звернення: 09.10.2023).

36. Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи “Партнерство “Відкритий Уряд” у 2023–2025 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.11.2023 р. № 1049-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-dii-iz-vprovadzhennia-initsiatyvy-partnerstvo-vidkrytyi-uriad-u-20232025-rokakh-i171123-1049> (дата звернення: 09.10.2023).

37. Про затвердження порядків з питань відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.07.2023 р. № 731. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.10.2023).

38. Як оцінюватиметься рівень прозорості міст у 2022 році? URL: <https://transparentcities.in.ua/news/yak-otsiniuvatymetsia-riven-prozorosti-mist-u-2022-rotsi> (дата звернення: 09.10.2023).

39. Оцінювання державних видатків та фінансової підзвітності (PEFA) на субнаціональному рівні, 2019. URL: <https://www.pefa.org/sites/pefa/files/2020-05/UA-Iziaslavskiyi%20Rayon-Dec19-PFMPR-SN-Public%20with%20PEFA%20Check-UKR.pdf> (дата звернення: 09.10.2023).

40. Androniceanu A., Georgescu I., Sabie, O. M. Comparative research on government effectiveness and political stability in Europe. *Administratie si Management Public*, 2022. Vol. 39. P. 63–76.

41. Куценко Т. Ф. Форми залучення громадськості до бюджетного процесу на місцевому рівні в Україні: оглядовий аналіз. *Економіка та держава*, 2020. Вип. 7. С. 66–72.

42. Парпан У. М., Слюз А. Я. Реалізація принципу публічності та прозорості бюджетної системи. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*, 2021. Випуск 29. С. 195–200.

43. Open Budget Survey. URL: <https://internationalbudget.org/open-budget-survey> (дата звернення: 10.10.2023).

44. Le Blanc D. E-participation: a Quick Overview of Recent Qualitative Trends. *DESA Working Paper*, 2020. Vol. 163. P. 1–33.

45. Методологія оцінки прозорості місцевих бюджетів. URL: <https://pauci.org/upload/files/metodologiya.pdf> (дата звернення: 10.10.2023).

46. Alt J. E., Lassen D. D. Transparency, Political Polarization, and Political Budget Cycles in OECD Countries. *American Journal of Political Science*. 2006. № 50 (3). P. 530–550.

47. Наконечна Ю., Демиденко Л. Відкритість та прозорість державного та місцевих бюджетів в Україні. *Економіка*. 2016. Вип. 10(187). С. 20–27.

48. Гасанов С. С., Кудряшов В. П., Балакін Р. Л. Зарубіжний досвід забезпечення прозорості операцій у фіскальній сфері та його використання в Україні. *Фінанси України*. 2015. Вип. 11. С. 22–42.

49. LEGE Nr. 273 din 29 iunie 2006 privind finanțele publice locale https://mfinante.gov.ro/documents/35673/173369/Legea273_finpublocale.pdf (дата звернення: 12.10.2023).

50. From Transparency to Engagement: Hamburg’s Path to Open Government. URL: <https://www.opengovpartnership.org/stories/from-transparency-to-engagement-hamburgs-path-to-open-government/> (дата звернення: 13.10.2023).

51. Warsaw Participatory Budget. URL: <https://participedia.net/case/7815> (дата звернення: 12.10.2023).

52. Franzke J., Roeder E. Chapter five Participatory Budgeting in Berlin-Lichtenberg: An Example of Good Urban Governance? *The Quest for Good Urban Governance*. 2015. №1. P. 87–103.

53. Miloš M., Spasenić Ž., Benković S., Dmitrović V. Participatory Budgeting in Serbia: Lessons Learnt from Pilot Projects. *Lex Localis-Journal of Local Self-Government*. 2020. №18. P. 999–1021.

54. Чи мають військові адміністрації публікувати бюджетні рішення: роз’яснення експертки. URL: http://probudget.org.ua/news/chi-mayut-viyskovii-administratsiyi-publikuvati-byudjetni-rishennya-roz-yasnennya-ekspertki_973/ (дата звернення: 14.10.2023).

55. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 р. №

252. Дата оновлення: 28.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-%D0%BF#n5> (дата звернення: 14.10.2023).

56. Дослідження «Вплив воєнного стану на громадську участь в Україні». 2022 р. URL: <https://rm.coe.int/research-influence-of-martial-law-on-the-civil-participation-in-ukrain/1680a79d85> (дата звернення: 14.10.2023).

57. Барич-Тіновська Л. П., Дурман О. Л. Сучасні цифрові інструменти підвищення прозорості та ефективності використання публічних коштів. *Таврійський науковий вісник*. 2022. № 3. С. 14–22.

58. Jung H. Online Open Budget: The Effects of Budget Transparency on Budget Efficiency. *Public Finance Review*. 2022. Vol. 50(1). P. 91–119.

59. Cuadrado-Ballesteros B., Bisogno, M. Budget transparency and financial sustainability. *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*. 2022. Vol. 34 No. 6. P. 210–234.

60. Інформація щодо доходів місцевих бюджетів за 2021–2023 роки. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini> (дата звернення: 14.10.2023).

61. 5 Steps To Improve Local Government Transparency. URL: <https://www.ibabs.com/en/local-authorities-and-governments/local-government-transparency/> (дата звернення: 14.10.2023).